

Het landschap als inspiratiebron
bij ruimtelijke ontwikkeling

Voorwoord

Drenthe heeft goud in handen. We hebben een prachtig eeuwenoud landschap, met zoveel mooie plekken en kwaliteiten die mij iedere dag weer inspireren. Ik vind in dat landschap inspiratie voor mijn werk als provinciebestuurder. Dagelijks heb ik te maken met vragen over de ruimtelijke ontwikkeling van Drenthe. Hoe kunnen we bijvoorbeeld duurzame vormen van energiewinning een goede plek geven in ons landschap? We willen ruimte bieden aan nieuwe initiatieven, maar wel op een verantwoorde manier – het landschap is ons uitgangspunt. Het landschap is ook onze leefruimte. Dit betekent dat we soms moeten zoeken naar compromissen. Hoe kunnen we samen werken aan een duurzame Drentse samenleving, met ruimte en draagvlak voor nieuwe initiatieven, waar we elkaar inspireren en aanzetten tot daden? Niet alleen voor nu, maar ook voor de generaties na ons.

In Drenthe wordt hard gewerkt aan plannen voor ruimtelijke ontwikkeling. Deze plannen bieden vernieuwing en zorgen voor reuring. Dat is goed en nodig. Het landschap is van en voor ons allen, we moeten zorgvuldig met ons goud omgaan.

Inspiratie voor nieuwe plannen is te vinden in de beleefbare geschiedenis van een plek, in gebeurtenissen die eeuwen teruggaan, of juist heel kort geleden hebben plaatsgevonden. Maar ook in de natuur, en in de verhalen van mensen liggen aanknopingspunten. Hoe kunnen we verschillende functies in het landschap zo combineren, dat we blijven vernieuwen, dat we Drenthe nog mooier maken, dat de Drentse identiteit behouden blijft? Dit boek hebben we gemaakt om elkaar te inspireren in de planontwikkeling voor onze ruimte, om de mogelijkheden voorstelbaar te maken. Inspiratie door de verhalen van uiteenlopende initiatiefnemers die het aandurfdn te vernieuwen, maar waarbij de Drentse landschapsidentiteit het startpunt was. Deze verhalen deel ik graag met u. Omdat het denken over en het ontwikkelen van ons landschap nooit stopt.

Laten het prachtige landschap en de Drentse voorbeelden in dit boek ook u inspireren. Ontwerp, ontwikkel en voer uit. Zet plannen om in daden. Ons goud moeten we koesteren, maar we moeten ook ontwikkelen. Voor nu én later.

Ik wens u veel inspiratie!

Tjisse Stelpstra

Gedeputeerde ruimtelijke ontwikkeling en energie

Provincie Drenthe

Inhoud

Inleiding

Leven met de giften van de aarde	
Een tijdreis door het Drentse landschap	7

Een tweede leven

Rijksluchtvaartschool Eelde	24
Stijlicoon van het noorden	

De Melkfabriek Bunne	30
Vergaderen, netwerken en feesten in de oude zuivelfabriek	

Tussen stad en land

Dorpshoven Vries, Gieten en Vledder	38
Een ruime jas	

Assen aan de Aa Assen	44
Stad en land weer verbonden	

Portret Pieter Gautier van de gemeente Assen	54
--	----

De stad van morgen

Centrumvernieuwing Coevorden	58
De vesting is dood, leve de vesting	

Herstructurering Emmerhout Emmen	68
Subtiel sleutelen aan het ideaalbeeld van de moderne woonwijk	

Landschappelijk wonen

Berkenbos Zuidlaren	78
Wonen in het bos op de grens van stad en land	

Landgoed Sol Wapserveen	84
Kruispunt van zichtlijnen	

Woonerf Koekange	90
Een nieuw erf houdt het dorpslint intact	

De nieuwe koloniewoning Frederiksoord en Wilhelminaoord	98
Het landschap van de verzorgingsstaat	

Portret Minne Wiersma van de Maatschappij van Weldadigheid	108
--	-----

Een groot gebaar

Gasopslag Langelo	112
Industriecomplex accentueert het landschap	

Geluidswal A28 Spier	122
De wal die weg en hei verbindt	

Bedrijventerrein Buitenvaart II Hoogeveen	130
Gespaard landschap	

Duurzaam Drenthe

Oude Diep Hoogeveen	134
De beek die weer beek werd	

Onderzoek Inpassing van duurzame energiebronnen	140
Bouwen aan Drentse energielandschappen	

Inspiratie Maatregelen voor biodiversiteit	146
Hoe meer soorten hoe beter	

Nieuwe boeren

Landgoed Scholtenszathe Klazienaveen-Noord	152
Warmte en geborgenheid in een weids en streng landschap	

Boerenerf Garminge	162
Zoals het hoort	

Schaapskooi Weiteveen	166
Verzonken in het landschap, rijzend uit het veen	

Portret: Henry Schepers van Dorpsbelangen Weiteveen	174
---	-----

Drenthe vakantieland

VAM-berg Wijster	178
Picknicken en fietsen op een oude vuilstort	

Natuurpoort Noordsche Veld Peest	186
Spelen en leren in een historisch mozaïek	

Vakantievilla's Exloo	190
Zonder hekken, vrij in het landschap	

Portret Hielke Tillema van Kontour Vastgoed	196
---	-----

Oergevoel van rust en duisternis

Radiotelescoopveld LOFAR Exloo	200
Onaardse superterp	

Naturbegraafplaats Hillig Meer Eext	208
Afscheid en troost in een oeroud gletsjermeer	

Cabiners Elp	220
Alleen op de wereld	

Aan de slag	230
-------------	-----

Het Drentse landschap is een staalkaart van de geschiedenis. Van elke tijdsperiode, tot aan de ijstijden toe, zijn glimpen op te vangen. Door grote veranderingen die op stapel staan, zoals de omslag naar duurzame energie, verstedelijking en landbouwhervormingen, zal het landschap van Drenthe de komende jaren een metamorfose ondergaan. Essayist Ineke Noordhoff roept op om hierbij uiterst respectvol met de vele tijdslagen om te gaan. ‘Wie kennis heeft van het verleden, beschikt over een inspiratiebron voor de opgaven van morgen.’

Een tijdreis door het
Drentse landschap

Leven met de giften van de aarde

Ineke Noordhoff

De Grand Canyon is een kloof in de aardkorst van de Amerikaanse staat Arizona. Tijdens een vakantie daalde ik met parkwachter Wayne Ranney anderhalve kilometer naar de bodem en maakte zo een tijdreis van miljoenen jaren. Telkens als het gesteente veranderde van kleur of textuur, pakte mijn gids zijn kaart met tijdlijn en liet zien wanneer dit gesteente aan het oppervlak lag en hoe het landschap er toen uitzag.

In Drenthe hoef je niet af te dalen in een kilometersdiepe canyon om in de krochten van de geschiedenis te kijken. Herinneringen aan de landschappen van weleer liggen hier voor het oprapen. In feite is Drenthe één groot aardkundig monument, een boekenkast met vele planken, rijk gevuld door de tijd. De Drentse aardkorst is in de loop der tijd opgeduwd, weggeschoven, uitgespoeld of anderszins door elkaar

gehusseld. Met als wonderbaarlijk gevolg dat relictten van verschillende (ijs)tijden open en bloot aan het oppervlak liggen. Op sommige plaatsen glimt het turbulente verleden je letterlijk tegemoet. Glinsterend zand, door meters ijs en gesteente vermorzeld tot korrels zó fijn dat het 'poesjeszand' genoemd wordt, afgewisseld met grove stenen en fijn keileem – kriskras gelaagd in het ritme van de vroegere geulen die het ijswater afvoerden.

Wat ik ook tijdens mijn reis door Arizona vond: een fantastisch boek over gesteenten en landschappen langs de snelweg, met de klare titel *Roadside Geology Arizona*. Rijdend over de Interstate 40, lezen automobilisten bij elke afslag over de herkomst van de gesteenten waar ze over en langs rijden. De boodschap van het boek is eenvoudig: kijk uit je autoraam en open je ogen voor magnifieke aardeverhalen. In Drenthe zijn we met de 'Hunebed Highway' een vergelijkbare route ingeslagen. Langs de eeuwenoude weg tussen Coevorden en Zuidlaren liggen landschappen en aardkundige schatten te pronken. Ze verleiden automobilisten om halt te houden.

Wat voor fraais zou een plek krijgen in een Drentse editie van *Roadside Geology*? Om te beginnen de Hondsrug, een welving uit de ijstijd die pontificaal in het landschap ligt en waar beken zich kronkelend tegenaan vlijen. Tussen de vele veentjes zijn honderden ruïnes van ijsheuvelds – pingo's – te herkennen. Onze versie van *Roadside Geology* – laten we 'm voor het gemak de 'Drentse tijdkaart' noemen – attendeert bezoekers op plekken waar het zand voelt als fluweel, waar roodachtig keileem aan het oppervlak ligt of vuurstenen in het zand verscholen liggen. Natuurlijk staan de grote Drentse keien op de kaart: door het ijs hierheen gesleept, met krassen als geheim verslag van hun route.

Daarnaast de bomen die over duizenden jaren zijn vergaan tot turf. De Drentse turf is in de laatste twee eeuwen bijna allemaal geoogst en in rook opgegaan. Gelukkig hielden we aan die exploitatie een dicht netwerk van kanalen over. De hoofdwegen waarlangs de schuiten hun destijds kostbare turf wegbrachten zijn nu routes voor plezierjachten. De trekpaden erlangs zijn fietsroutes, de auto's veilig aan de andere kant van het kanaal. Zo blijft de geschiedenis zichtbaar, en weeft het moderne leven zich erdoorheen.

De tijdkaart schetst ook de basis voor het verhaal van de menselijke bewoning – de aardkorst zit vol kerven, gaten,

geulen en bulten ten gevolge van menselijke activiteiten. Duizenden jaren geleden al leefden de bewoners met de giften van de aarde en benutten ze de incidenteel opduikende enorme keien. De stenen zijn zo zwaar dat mensen tot in de negentiende eeuw dachten dat alleen reuzen of de duivel ze van hun plaats konden krijgen. Maar daarmee onderschatten ze de slimheid van hun voorgangers. De hunebedbouwers kozen de locaties van hun graven zorgvuldig. De grafheuvels werden ontmoetingsplaatsen langs doorgaande routes met opborrelend koel grondwater ernaast, vers uit een vroegere ijstijd, veilig bewaard in de bodem, vele malen gefilterd door een natuurlijke zeef en zo schoon dat zelfs de meest kieskeurige orchideeën erop gedijen.

Het landschap is van onze voorouders en van onze nakomelingen. Via het filter van onze eigen tijd loodsen we het door naar de toekomst

Juist de hunebedden zijn de pars pro toto geworden voor het Drenthegevoel: al vele eeuwen lang de rust van de dunst bevolkte provincie van Nederland. De stenen zijn goed geproportioneerd om vanuit een autoraam waar te nemen – maar oneindig veel mooier als je er naartoe wandelt en de stilte van die oeroude stenen tot je laat doordringen. Er zijn ook minder prozaïsche herinneringen aan menselijk ingrijpen in het landschap. Een pas gedolven zandwinplas is als een diepe wond. Maar als na een decennium de oevers verglijden in een zachte groene zoom kan dat verzachten tot een litteken – een plek met een verhaal.

Dat het landschap verandert komt in de recente geschiedenis vooral omdat ons leven verandert. Nu die veranderingen zich opstapelen en zich in hoog temp afspelen, is het van belang om de tijdlagen in het landschap scherp voor ogen te hebben. De Drentse tijdkaart wordt een cruciaal document nu op vele fronten ingrijpende transitie op stapel staan. Denk aan de

klimaatverandering die het aantal regenbuien gevaarlijk opzweept en de zee omhoog stuwt, het beperken van de uitstoot van CO₂ (bijvoorbeeld door van het gas af te gaan), het oplossen van de woningbouwopgave (uitdijende steden en krimpde dorpen) en transitie in de landbouw, om de sector duurzaam en natuurinclusief te maken.

Hoe bieden we ruimte aan deze veranderingen en houden we tegelijkertijd de structuur van het Drentse landschap in leven? Het landschap is immers van onze voorouders en van onze nakomelingen. Via het filter van onze eigen tijd en onze prioriteiten loodsen we het door naar de toekomst. Net als bij familie zijn banden en verbanden wezenlijk. Bij de geboorte van een nieuwe generatie pakken we eigen babyfoto's en zoeken we naar gelijkenis. We hoeven natuurlijk niet alle fotoalbums te bewaren en zeker niet alle mappen vol digitale beelden van ons huidige bestaan, maar die ene foto van je betovergrootouders laat je digitaliseren of je stopt hem in een beschermend hoesje. Voor je nakomelingen, zodat zij weten wie hun ouders, grootouders, overgrootouders en betovergrootouders waren. Misschien doe je het ook voor jezelf, want met die zorgvuldige koestering van wat er was verleng je je horizon tot voorbij je eigen vervaldatum.

Van wie het landschap letterlijk is, verandert met het verstrijken van de tijd. Eeuwenlang bepaalden de dorpingen in Drenthe samen wie een paar wagens zand mocht 'oogsten'. De gelukkigen moesten als tegenprestatie meestal de gemeenschappelijke weg begaanbaar houden. De hei, te schraal om iets op te verbouwen, beheerden ze collectief: een herder nam alle schapen van het dorp onder zijn hoede. Door samen op te trekken zorgden de markegenoten dat ze het maximale uit de bodem haalden. Maar halverwege de negentiende eeuw werden de gemeenschappen opzij geschoven. De regering dwong Drenthe om de hei te privatiseren en te ontginnen. Toen dat een eeuw later bijna was volbracht, waren de inzichten veranderd. De laatste overgebleven percelen heide kwamen te boek te staan als 'ongerepte natuur'. Het werden gebieden die van overheidswege bescherming kregen vanwege hun cultuurhistorische en natuurlijke waarde. Nu is de meeste heide in bezit van natuurorganisaties en pleit de regering voor 'mede-eigenaarschap van de burgers'. Het perspectief kan dus snel en diametraal kantelen.

Drenthe is niet voor niets voor stedelingen bijna synoniem met natuur. Drie grote gebieden (Drentsche Aa, Dwingelderveld, Drents-Friese Wold) hebben het landelijke predicaat 'nationaal park'. Er zijn veel meer gebieden waar bomen, beken, heide of veen beeldbepalend zijn gebleven omdat de vooruitgang hier net wat langzamer ging. Kwaliteiten die elders verdwenen zijn om ruimte te maken voor de mens, bleven hier overeind. In versie van *Roadside Geology* verdienen alle natuurgebieden langs de route een vermelding. Niet om doorheen te rijden, maar om aan de rand te parkeren en te voet te verkennen.

Veel stadsmensen strijken tegenwoordig in Drenthe neer om te genieten van het landschap. De combinatie van aarde, stilte, natuur en de relictten van eerdere bewoning helpen om het bestaan te relativiseren. De ene bezoeker floreert bij het ruige landschap en het 'oergevoel' uit de steentijd, de ander sluit liever aan bij het romantische landschap van het eeuwenoude esdorp – een ruime groene brink met boerderijen eromheen, de romano-gotische kerk waar velen getrouwd zijn of afscheid van het leven namen, de klinkerweg naar de open es met zijn wuivende graan, het pad naar de beeklanden langs de boomwal en dan het stroompje koel kabbelend water. Stedelingen gebruiken Drenthe om een beetje te bekomen van hun jachtige leven.

Ze genieten ook van de bossen die een eeuw geleden werden aangeplant om snel mijnhout te leveren. Ze zijn blijven staan omdat het gas onze huizen ging verwarmen – nu vormen ze een groene omlijsting, met de koelte van de bosbodem en het geuren van de naalden. Ik zou graag lezen van wie deze bossen zijn. De meesten zijn openbaar toegankelijk, want wie een fiscale tegemoetkoming voor het beheer wil, moet het hek openen. Iedere bezitter heeft eigen voorkeuren en maakt eigen keuzes: waar de ene boscigenaar zich laat leiden door het verleden, richt de ander zijn blik vooruit. Daarmee brengt dit particuliere bezit 'menselijke diversiteit' in de Drentse natuur.

De Drentse tijdkaart heeft ook witte vlakken. Daar kun je rustig even in gesprek gaan met je reisgenoot. Alles uit het verleden is hier ondergeschoffeld, opzijgedrukt of weggehaald – de modernisering heeft ook in Drenthe offers gevraagd. Er zijn esdorpen verdwenen, andere zijn aangetast

door de vooruitgang. Auto's die lawaaiig hobbelen door het dorp snellen of blijven staan op de brink waar de schapen plaats maakten voor parkeerhavens. Nieuwbouwwijken benemen het zicht op de kerk en de autowegen over de essen kregen een standaardprofiel van sloten en bomen erlangs, omdat wegbeheerders niet altijd beseffen dat op een dergelijke open zandkop het water zonder menselijke ingrepen vanzelf de bodem in zijgt.

De modernisering heeft ook in Drenthe offers gevraagd. Er zijn esdorpen verdwenen, anderen zijn aangetast door de vooruitgang

Je kunt het je haast niet voorstellen, maar de Beilerstroom was ooit een gaver beekdallandschap dan de Drentsche Aa. Waar ooit de stroom meanderde is amper een sloot meer te zien, het land is efficiënt ingericht voor een optimale bedrijfsvoering. Je rijdt er tussen eindeloze aardappelvelden en kilometers lelies. Mooi voor de portemonnee van de particuliere ondernemer, maar eerdere tijdslagen, waar bewoners en passanten van genoten, zijn uitgegumd.

De ruilverkavelingen van na de Tweede Wereldoorlog dienden de 'vooruitgang'. Machines deden voor het eerst alle werk, de menselijke maat verdween. Het oude landschap raakte ondergesneeuwd, inclusief de herinneringen aan andere tijden. Kilometerblok na kilometerblok ging door de ruilverkavelingsmolen tot het land overal op dezelfde manier was rechtgetrokken. Zo sloeg de naoorlogse vooruitgangperiode gaten in ons collectieve geheugen – een paar boekenplanken met oude werken werden rücksichtslos op de vuilnishoop gestort. Er kwam een batterij ordners voor terug, onpersoonlijke ruimtevreters.

In de Drentsche Aa stagneerde de ruilverkaveling. Het was geen bijster vruchtbaar gebied en er woonden niet al te veel mensen – het was het laatste stuk Nederland dat verkaveld

zou worden. Zóu, want er kwam tegengas. Nu zijn we blij met de toenmalige strijd want het Drentsche Aa-gebied is niet van de kaart geveegd. Daarom kun je er nog verschillende perioden uit onze geschiedenis ervaren.

De ruilverkavelingen laten evenwel zien hoe beperkt de houdbaarheid van beleidsvisies is. Na de mechanisering van de landbouw en operatie om het land daarvoor geschikt te maken, zijn we gedane ingrepen weer aan het terugdraaien. We verschrallen de eerder in cultuur gebrachte landbouwgrond, leggen er wat plaggen hei op en vragen moeder natuur om het oude bodemproces te hernemen. We helpen de natuurlijke processen opnieuw op gang door er ruimte voor te maken. Maar dat herstel kost tijd – vaak tientallen jaren. En niet alles laat zich terugroepen. Grafheuvels of karrensporen kun je niet ‘opnieuw laten ontstaan’, zoals dat met planten soms nog wel lukt.

Het landschap zal opnieuw stevig op de schop gaan. Laat dat alsjeblieft gebeuren met respect voor wat er is

Dan de Drentse steden. Coevorden, het startpunt van de ‘Hunebed Highway’, is veel ouder dan bijvoorbeeld Amsterdam. Duizend jaar geleden was dit een belangrijke stad aan de oude weg van Groningen naar Munster. Resten van een toenmalig verdedigingsbolwerk getuigen daarvan. In de recente geschiedenis nam Emmen het stokje over, een stad met een zeer oude historie, die vooral groeide door de industrialisatie in de twintigste eeuw. De Europese geschiedenis zie je terug in de bevolkingsopbouw van de ruim opgezette nieuwbouwwijken: na de lichting Portugezen kwamen de Joegoslaven en andere Oost-Europeanen.

Emmen is de grootste plaats van Drenthe en al is er geen historisch centrum met statige huizen, onder meer het nieuwe Raadhuisplein maakt het tot een stad van formaat.

De meeste tijdslagen vind je in Assen – al bleef de hoofdstad van Drenthe lang een kleine plaats. Er is een oud klooster,

singels met zeventiende-eeuwse gebouwen waar in de achttiende eeuw welgestelde lieden uit de provincie naartoe trokken. De grote groei kwam de laatste eeuw in woonwijken daaromheen. Net als in het buitengebied eiste de vooruitgang hier haar tol: grachten in het centrum werden gedempt om auto's de ruimte te geven. Het stadshart kreeg in de vorige eeuw een armoedige uitstraling. Gelukkig kwam er een ‘hersteloperatie’ en stroomt het water weer door het centrum. Assen heeft de recente verandering te danken aan de koestering van de rijke Drentse historie. Op de resten van het twaalfde-eeuwse klooster ontwierp architect Erick van Egeraat een moderne vleugel voor het Drents Museum. Mede door de hernieuwde loop naar het museum zijn de gaten in het centrum van Assen langzaam weer opgevuld.

In de oude vleugels koestert het museum de Drentse wortels: het meisje van Yde ligt er gaaf bij in de afdeling waar de oer-Drent tot leven wordt gewekt. Archeologen en amateurhistorici hebben monnikenwerk verricht door honderdduizenden (vuur)stenen van de Drentse bodem op te rapen, te dateren en bewaren. Van de tienduizenden artefacten uit lang vervlogen tijden, kregen de mooiste in het museum een plek.

Zoals de erfenis van je leven meer is dan geld, is ons landschap meer dan economie. Afgelopen eeuwen zijn er grote transitie geweest in hoe we wonen en ons verplaatsen en dat leidde tot ingrijpende veranderingen in onze leefomgeving. Inmiddels zitten we in een volgend hoofdstuk. Voor een duurzaam leven met fossielvrije energie hebben we andere huizen nodig. Verkeersstromen verschuiven, nieuwe producten en diensten komen eraan. En het landschap zal opnieuw stevig op de schop gaan. Laat dat alsjeblieft gebeuren met respect voor wat er is.

Soms past dat wonderwel: de vele plensbuien hebben bijvoorbeeld oude beekdalen een tweede leven gegeven. De made-landen, te schraal voor moderne boeren, spelen nu een rol als ‘spons’ om het vele regenwater te bergen. Het landschap veranderen is een stuk lastiger als er veel mensen bij betrokken zijn. Neem de veranderende woonwensen: eigentijdse mensen verkiezen in meerderheid de stad boven het platteland. Dat heeft grote weerslag op de omgeving: steden dijen uit, dorpen krimpen. Wanneer burgers hun dagelijkse menu serieus gaan afstemmen op hun ecologische voetafdruk,

heeft dat immense gevolgen voor de landbouwsector. Ook de energietransitie stelt ons voor grote uitdagingen, want een rij hoge windmolens camoufleer je niet meer met een bomenrij. De komende turbulente tijd zal oude lagen in het landschap naar het leven staan. Moderne architecten kunnen prachtige energieneutrale gebouwen ontwerpen die verwijzen naar vroeger en aarden in het heden. Maar wat gebeurt er als alle huizen in een dorp een make-over krijgen? Hoeveel vernieuwing kan een dorp aan zonder zijn karakter kwijt te raken? Het zijn de vele tijdslagen die Drenthe zijn bijzondere karakter geven. Verstedelijking, schone energie en klimaatverandering gaan onze leefomgeving ingrijpend hertekenen. Hoe houden we oude tijdslagen en structuren zichtbaar, geven we tegelijkertijd ruimte aan vernieuwing en voegen we tevens nieuwe hoofdstukken toe? Misschien is het als de geboorte van een volgende generatie: je vermeldt de naam van de ouders op het kaartje en grootouders zorgen dat ze de oude familiefoto's onder handbereik hebben.

Het bord met 'Hunebed Highway' is als een geboortekaartje. Hoe ziet het rijk gelaagde verleden van Drenthe eruit? Waar staan de rijk gevulde boekenplanken en kun je de tijd door je vingers voelen? Wie kennis heeft van het verleden kan dat gebruiken als inspiratiebron en tot startpunt maken voor de opgaven van morgen. De Drentse tijdkaart – of misschien krijgt het de vorm van een app – helpt je op weg. Het begint bij onze verre voorouders en loopt door tot onze nakomelingen: voor alle generaties is plek. Want een hele episode wegvagen, zoals we in de vorige eeuw soms min of meer per ongeluk deden, dat mag in deze turbulente tijd niet meer gebeuren. Dat is letterlijk uit de tijd.

Het landschap van Drenthe is een oude, vilten hoed

Het landschap van Drenthe is het resultaat van moeizame productieomstandigheden. Denk aan de stichting van esdorpen op de arme zandgronden, het vruchtbaar maken van essen, de oorsprong van stuifzanden en heidevelden en de grootschalige ontginning van de Veenkoloniën. Desondanks hebben deze 'arme' omstandigheden een gevarieerd landschap opgeleverd dat we vandaag de dag waarderen – vanwege de openheid, de bossen, de rust en de ruimte. Onder invloed van klimaat, landijs, zee, wind en water kreeg Drenthe lang geleden gestalte. Het landschap is als een oude, vilten hoed. Het Drents Plateau – als een van de hogere delen van Nederland al duizenden jaren een aantrekkelijke vestigingsplaats –

is de bolling, met deuken (de ruggen) en scheuren (de uitgesleten beekdalén). De laaggelegen hoedrand bestaat uit de bijna volledig afgegraven hoogveen- en laagveengebieden. De karakteristiek van hoed en rand is de basis voor een gevarieerd planten- en dierenleven en een afwisselend occupatiepatroon. Door uiteenlopende vormen van landgebruik, ontwatering, ontginning, bebouwing en infrastructuur zijn allerlei landschappen ontstaan, passend bij de natuurlijke omstandigheden. Sommige delen van Drenthe hebben zich langzaam ontwikkeld en vertonen nog altijd kenmerken uit het verleden – de agrarische samenleving heeft immers een stempel gedrukt op het Drentse cultuurlandschap. Doordat grote

delen van Drenthe niet of nauwelijks zijn bebouwd, zijn historische, geografische en archeologische structuren en elementen in onderlinge samenhang aanwezig en is de geschiedkundige diepgang van het landschap goed herkenbaar. Sommige plekken zijn dynamisch, door de komst van nieuwe, vooral stedelijke functies. Dit stedelijk landschap is een nieuwe laag over het agrarische cultuurlandschap. Drenthe staat bekend om de sobere en subtiële vormgeving, waarbij doelmatig gebruik voorop staat. Natuurlijke materialen en gedekte kleuren voeren de boventoon – in het ontwerp van huizen, boerderijen en erven, en in de inrichting van het landschap.

Plateau

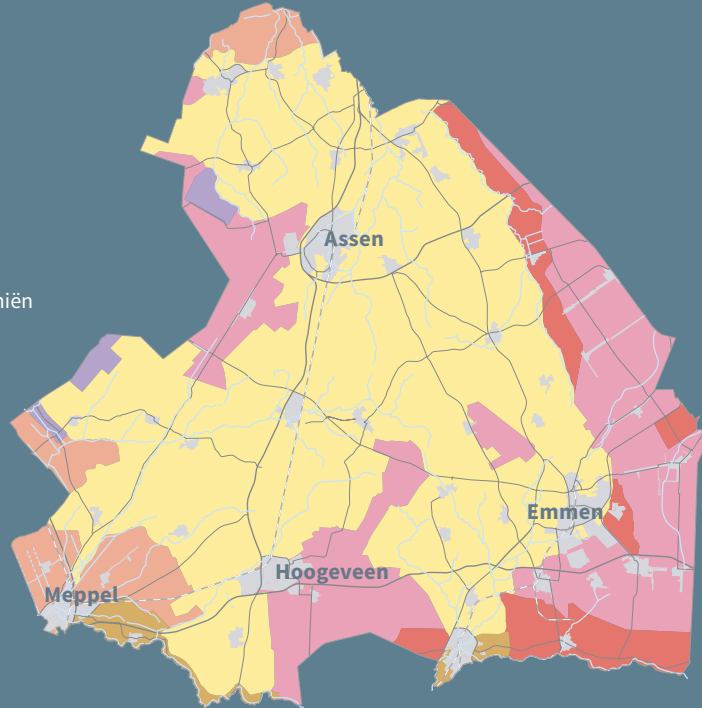
Ruggen

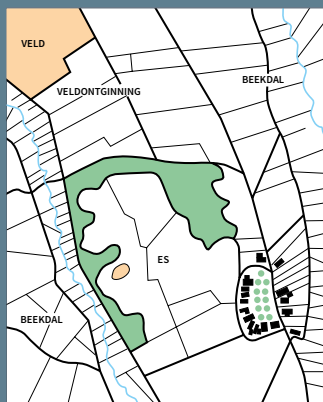
Beken

De zes landschappen van Drenthe

- Esdorpenlandschap
- Esgehuchtenlandschap
- Wegdorpenlandschap van de laagveenontginning
- Wegdorpenlandschap van de randveenontginning
- Landschap van de Veenkoloniën
- Landschap van de Koloniën van Weldadigheid

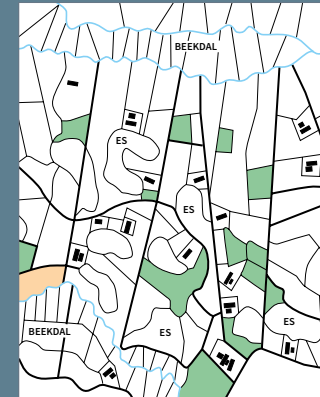
Esdorpenlandschap

Het Drents plateau bestaat goeddeels uit het esdorpen-landschap, het resultaat van agrarisch gebruik in de periode dat de 'boermarken' het oorspronkelijke gezag vormden. De esdorpen liggen veelal op de landschappelijke overgangen van nat (beekdal) naar droog (es/heide/bos). Op de hoger gelegen gronden ontstonden door de eeuwen heen essen, omzoomd door beplanting. De lager gelegen beekdalen bestaan uit grasland, soms

open, soms ingekaderd door houtwallen of singels. Daarbuiten de heidegronden, die in het begin van de twintigste eeuw zijn ontgonnen voor land- of bosbouw. De wegen slingeren licht en verbinden dorpen en boerderijen – de hoogteligging is daarbij van belang. In de heideontginningen zijn de wegen rechter. Van oorsprong hebben de esdorpen veel open ruimtes, met tussen de bebouwing brinken, erven, tuinen, kleine akkers en weijtjes.

Esgehuchtenlandschap

Dit landschap lijkt op het esdorpenlandschap, maar is kleinschaliger en meer uitgesproken door de hoogteverschillen. Op de zandruggen en -koppen liggen de boerderijen bij kleine (eenmans-) essen. Op sommige plekken vormen boerderijen en huizen een gehucht, maar altijd is er zicht op het landschap.

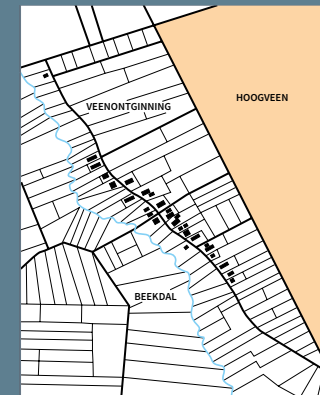
Wegdorpenlandschap van de laagveenontginning

Op de laagste plekken – in de benedenlopen van de beekdalen – is een open veenweidegebied ontstaan. Het landschap bestaat uit langgerekte kavels en een uitgebreid slotenpatroon, haaks op de as van waaruit het gebied ontgonnen is. De langgerekte lintdorpen volgen de ontginningsassen, doorgaande

wegen zijn meestal beplant. De bebouwing bestaat voornamelijk uit forse boerderijen met erfbeplanting. Ze staan aan een zijde van de weg, met hun nok in de richting van de langgerekte verkaveling. Het landschap zelf is uitgestrekt en open, hoewel sommige delen door de kavelbeplanting een besloten karakter hebben.

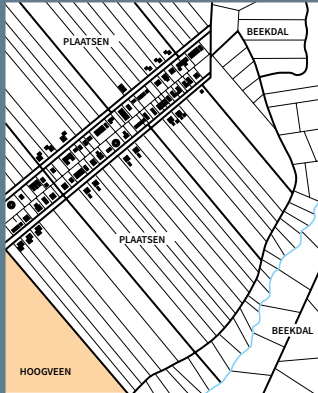
Wegdorpenlandschap van de randveenontginning

De randveenontginningen – op de grens met de Veenkoloniën – zijn ontstaan door de ontginning van de immense hoogveengebieden aan de rand van beekdalen. Het kleinschalige wegdorpenlandschap wordt gekenmerkt door langgerekte bebouwingslinten met haaks daarop een smalle, onregelmatige verkaveling. De licht

slingerende wegen zijn beplant en voeren langs kleine woningen en grote boerderijen met erfbeplanting. Het landschap erachter is open. De nokken van de gebouwen staan dwars op de weg, tussen de bebouwing door volgen zichtlijnen de smalle verkaveling.

Landschap van de Veenkoloniën

Dit landschap is het gevolg van de grootschalige en planmatige ontginning van het hoogveen. Kenmerkend zijn de strakke en regelmatige verkaveling, de bebouwingslinten langs de kanalen, met daartussen grote weidse ruimtes met wijksloten. Elke ontginning heeft specifieke kenmerken, waaraan de tijd en de ontginningswijze zijn af te lezen. Dorpen hebben een enkel of dubbel bebouwingslint, maar altijd met stevige beplanting.

Soms is het kanaal (de zogenaamde 'mond') nog aanwezig. In het geval van dubbele linten – twee wegen parallel aan elkaar – staan de boerderijen aan de buitenzijde (en dus aan het landschap) en de burgerwoningen aan de binnenzijde. Plaatsnamen zijn vaak verbonden met nabijgelegen dorpen in de randveenontginningen of het esdorpenlandschap. Denk aan Exloo, Exloërveen en Exloërmond.

Landschap van de Koloniën van Weldadigheid

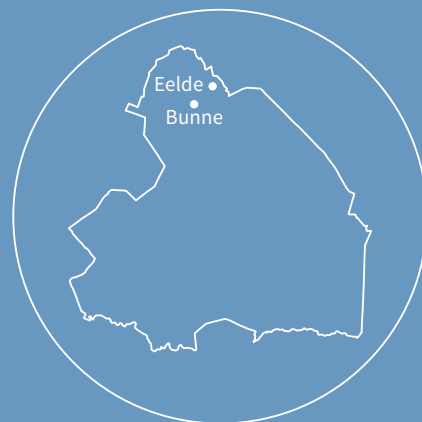

De Koloniën van Weldadigheid hebben een bijzondere, planmatige ontstaansgeschiedenis, en daardoor een kenmerkende, parkachtige structuur van orthogonale lijnen – gevormd door wegen en kanalen. De hoofdwegen zijn lanen met oude bomen, hier en daar geflankeerd door een kanaal. Langs de wegen staat karak-

teristieke bebouwing. De orthogonale structuur resulteert in een blokachtige verkaveling met kenmerkende boscomplexen en open ruimten. De bouwstijl verschilt per kolonie, maar kent ook overeenkomsten. Vaak is er sprake van rijen van kleine woningen, afgewisseld met villa-achtige huizen en dienstgebouwen.

Nu volgen 25 voorbeeldprojecten waarin landschap en ruimtelijke ontwikkeling hand in hand gaan. Ze zijn verdeeld over negen themablokken die gaan over actuele ruimtelijke opgaven.

Een tweede leven

Sinds de economische crisis van 2008 actueler dan ooit: hoe gaan we om met gebouwen die leegstaan? Drenthe kent nog geen florerende traditie van hergebruik en herbestemming, al laten de oude zuivelfabriek in Bunne en de voormalige rijksluchtvaartschool op vliegveld Eelde zien dat het mogelijk is om nieuwe functies en een ander programma te combineren met de identiteit van het gebouw en de verhalen van de plek.

Rijksluchtvaartschool op vliegveld Eelde

Stijlicoon van het noorden

De Melkfabriek in Bunne

Vergaderen, netwerken
en feesten in de oude
zuivelfabriek

De rijksluchtvaartschool op
Groningen Airport Eelde

Stijlicoon van het noorden

De Stijl
bedrijfsverzamelgebouw
monument herbestemming
gebiedsontwikkeling
vliegveld

Project
Herbestemming voormalige
rijksluchtvaartschool

Locatie
Eelde

Realisatie
Vanaf 2017

Oppervlakte
1,5 ha

Initiatiefnemer
Provincie Drenthe

Partner
BOEi

Landschapstype
Esdorpenlandschap

De voormalige rijksluchtvaart-school (RLS) op Groningen Airport Eelde is een verborgen parel van modernistische architectuur. Het ensemble van hoofd- en bijgebouwen, uitgevoerd in betonskeletbouw en gesitueerd rondom een grote vijver, gelegen in een landschapspark op de grens met

een landgoederenzone, is een gesamtwerk van de architecten Cuypers en Glastra van Loon. Belangrijker nog is de bijdrage van Bart van der Leek, een icoon van kunststroming De Stijl en verantwoordelijk voor het ontwerp van het kleurenschema op de gevels dat grotendeels intact is gebleven.

In 2016 kreeg de rijksluchtvaart-school een ongewone eigenaar. De provincie Drenthe wilde het provinciale monument opknappen tot bedrijfsverzamelgebouw. Hoewel de provincie geen projectontwikkelaar is, was het besluit gerechtvaardigd. Het karakteristieke icoon van De Stijl

Het interieur is leeg, strak en licht – geheel in stijl van het modernisme.

De voormalige rijksluchtvaartschool is uitgevoerd in betonskeletbouw. De hoofd- en bijgebouwen zijn gesitueerd rondom een vijver.

Het icoon van De Stijl dreigde te verloederen, sloop werd niet uitgesloten

dreigde namelijk te verloederen en sloop werd niet uitgesloten. Toenmalig eigenaar KLM zag een complex herbestemmingsproject niet zitten en een geïnteresseerde ontwikkelaar (TCN) was even daarvoor failliet gegaan.

Omdat het vliegveld als geheel herontwikkeld wordt – en omdat het maatschappelijk belang van het gebouw buiten kijf staat – besloot de provincie de handschoen op te pakken. In samenwerking met de experts van BOEi werd een plan gemaakt waarmee de rijksluchtvaartschool niet alleen een tweede leven krijgt als plek voor bedrijvigheid en evenementen, maar

als aanjager voor de totale gebiedsontwikkeling op en rondom de luchthaven. Dit betekent naast een uitvoerige restauratie van het gebouwensemble, dat de rijksluchtvaartschool weer zichtbaar (lees: het weghalen van bosjes en struiken) en beter bereikbaar (lees: de aanleg van ontsluiting en parkeervoorzieningen) moet zijn.

Inmiddels is het hoofdgebouw gerestaureerd en biedt het onderdak aan meerdere ondernemingen, zoals DroneHub GAE, een kenniscentrum voor drones. De zijvleugels worden nog gerenoveerd, zodat het monument straks klaar is voor de toekomst.

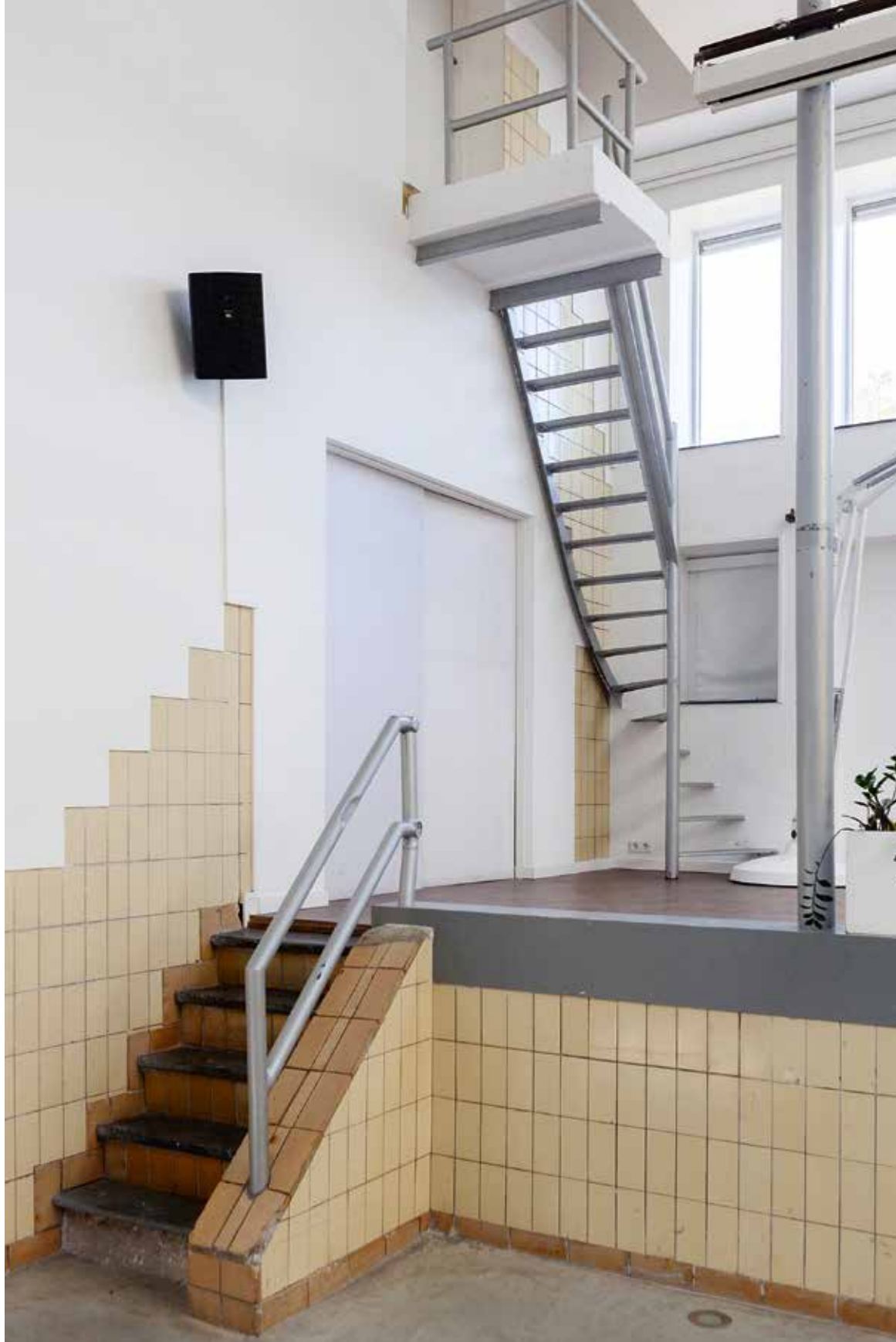

**Rijkslucht-
vaartschool
Eelde**

Provincie als
ontwikkelaar

*
Samenwerken
met experts

*
Onderdeel van
gebiedsontwikkeling

De Melkfabriek in Bunne

Vergaderen, netwerken en feesten in de oude zuivelfabriek

Tussen de hoeves en boerderijen van Bunne – waarvan er steeds meer bewoond worden door nieuwkomers van buiten – en aan het kruispunt waar ook het dorpscafé huist, staat een modern fabriekspand. Het stamt uit 1935 en is gebouwd in de bouwstijl van de Haagse School, herkenbaar door de overstekende daken en het gebruik van rechte en kubistische vormen. Ooit deed het pand dienst als coöperatieve zuivelfabriek (voor de bereiding van boter) en korenmaalterij, nu is het als De Melkfabriek een plek voor vergaderingen, trainingen, bedrijfsuitjes, voorstellingen en kookworkshops.

De herbestemming van de zuivelfabriek is een initiatief van Eelco Hidskes en Vivian Keulaars. Zij werden bij toeval eigenaren van het gebouw toen ze bij de aankoop van de tegenovergelegen boerderij ontdekten dat het fabriekspand bij de deal was inbegrepen. Omdat Hidskes en Keulaars al op zoek waren naar een grotere ruimte voor hun organisatieadviesbureau, zetten ze de transactie voort. In eerste instantie werd de fabriek gebruikt voor trainingen en opleidingen, maar na de economische crisis van 2008 gooiden Hidskes en Keulaars het over een andere boeg.

Project
Herbestemming oude
zuivelfabriek

Locatie
Bunne

Ontwerp en realisatie
Vanaf 2007

Oppervlakte
13.000 m²

Initiatiefnemers
Eelco Hidskes en Vivian Keulaars

Landschapstype
Esdorpenlandschap

fabriek verzamelgebouw
dorp herbestemming
 coöperatie **agrarische**
 gemeenschap

Vanwege de bijzondere ligging – in het fraaie esdorpenland-
schap, tussen Assen en Gro-
ningen – en de karaktervolle
uitstraling, is De Melkfabriek
uitgegroeid tot een plek voor
teamdagen, feesten, congres-
sen en culturele activiteiten,
zoals exposities en voorstel-

lingen. De culturele tak is inmid-
dels ondergebracht in een
aparte stichting.

Het hergebruik van de fabriek
doet recht aan de belangrijke
rol die dit soort productie-
bedrijven decennialang speel-
den in de Drentse boerendor-

pen. Opgericht door samenwer-
kende melkveehouders om de
snelgroeiende melkproductie
te kunnen verwerken, verwierf
het gebouw een centrale positie
in het gemeenschapsleven. Ter
illustratie: het was de plek waar
elke week de karnemelkse pap
werd uitgedeeld.

De karaktervolle melkfabriek van Bunne is uitgegroeid tot een
plek voor congressen, teamdagen en culturele evenementen.
Het pand in de bouwstijl van de Haagse School is gelegen in het
fraaie esdorpenlandschap van Noord-Drenthe.

Het hergebruik van de fabriek doet recht aan de belangrijke rol die dit soort productiebedrijven decennialang speelden in de Drentse boerendorpen

Om de geschiedenis van 'hard werken aan kwaliteitsproducten' overeind te houden – er staan in de wijde omgeving nog maar een paar zuivelfabrieken overeind – deden Hidskes en Keulaars tijdens de verbouwing alleen broodnodige aanpassingen op het gebied van isolatie, sanitair

en bedrading. De rest lieten ze zoveel mogelijk bij het oude. De gescheurde tegelwanden, het gat waar ooit een silo hing, de grijze vloer; de ietwat rauwe, industriële sfeer is volgens de eigenaren de kracht van het gebouw. Het is voor Hidskes en Keulaars niet altijd makkelijk geweest

om de herbestemming tot een succes te maken. Hoewel de Bunnenaren hebben meegeleefd, omarmen ze De Melkfabriek vooralsnog niet als hun centrale verzamelplek. Dat is en blijft de Hardenstee, een dorpscentrum even verderop. Maar wat niet is kan nog komen.

De Melkfabriek Bunne

Combinatie van erfgoed
en sociale functie

*

Subtiële renovatie met
respect voor het industriële karakter

In het interieur zijn alleen broodnodige aanpassingen gedaan, zodat de geschiedenis van de zuivelfabriek en de industriële sfeer voelbaar blijven.

**De dorpshoven van
Harry de Vroome**
Een ruime jas

Assen aan de Aa
Stad en land weer
verbonden

Tussen stad en land

In de planologie zijn stadsranden interessante gebieden. De dynamiek is er hoog, en de overgangen van stad naar landschap leveren mooie, contrastrijke, spannende en rafelige plekken op. Terugkerende vraag blijft: hoe zijn stad en land verbonden, hoe voorkomen we dat ze met de ruggen naar elkaar staan? Het project Assen aan de Aa – waarin de Drentse hoofdstad verbonden wordt met het cultuurlandschap van de Drentsche Aa – en de befaamde, door Harry de Vroome bedachte dorpshoven – vanzelfsprekende overgangen tussen dorp en landschap, met ruimte voor toekomstige ontwikkelingen – dienen als voorbeeld voor al die Drentse steden en dorpen die met hun randen aan de slag gaan.

De dorpshoven van Harry de Vroome Een ruime jas

dorpsrand overgang
toekomst **dorpsuitbreiding**
nieuwe ontwikkeling
casco

Project

Ontwerp van
'dorpshoven'

Locatie

Vries, Gieten, Vledder

Ontwerp

1958-1983

Initiatiefnemers

Ruilverkelingsdienst,
Staatsbosbeheer

Ontwerper

Harry de Vroome

Landschapstype

Esdorpenlandschap

In de tijd van de ruilverkavelingen ontwierp landschapsarchitect Harry de Vroome – die met zijn werk een grote stempel op de ruimtelijke inrichting van Drenthe heeft gedrukt – bij tal van dorpen zogenoemde dorpshoven. Het waren landschappelijke ‘kamers’ van bestaande en nieuwe beplantingsstructuren

(bosschages, houtwallen, bomenlanen) die niet alleen zorgden voor een geleidelijke overgang van dorp naar landschap (es, veld, beek), maar ook dienden als casco voor toekomstige ontwikkelingen, zoals de aanleg van een rondweg, bedrijvigheid, sportterreinen of woningbouw. Henk van Blerck, die aan de Rijksuni-

versiteit Groningen promotieonderzoek doet naar de ruilverkavelingslandschappen, noemt de dorpshoven ‘ruime jassen’ waarbinnen de dorpen konden groeien zonder de visueel-ruimtelijke relatie tussen dorp en landschap te verstoren. Vanaf het eerste moment zorgden de hoven voor een volwassen landschappelijke contour.

Landschappelijke ‘kamers’ van bestaande en nieuwe beplantingsstructuren: bosschages, houtwallen en bomenlanen

Op de luchtfoto van Vries zijn de door Harry de Vroome ontworpen dorpshoven goed zichtbaar. Het zijn kamers aan de oostelijke dorpsrand, soms in gebruik, soms nog onbenut.

Boven: de Eikenlaan in Vries loopt tussen twee ‘dorpshoven’ door. Links is de landschapskamer in gebruik als sportgebied, rechts als woonwijk.

Links: een nog ‘ongebruikt’ dorpschef aan de oostkant van Vries.

Dorpshoven Vries - Gieten - Vledder

Geleidelijke en aantrekkelijke overgang tussen dorp en landschap

*
Ruimte voor nieuwe ontwikkelingen

Details uit de door Harry de Vroome vervaardigde ruilverkavelingsplannen. Bij de gehuchten Zeijen en Vledderveen zijn de hoven duidelijk zichtbaar door de aanleg van 'stevige' beplanting (bij Vledderveen) en een compartimentering (bij Zeijen).

Het concept van de dorpshoven is op zo'n 25 plekken nog goed te zien, zoals in Tynaarlo, Yde en Vries (zie de foto's op deze pagina's) waar sommige hoven zijn ingevuld en andere nog steeds open zijn. In Gieten is het raamwerk van dorpshoven gebruikt voor de bouw van de wijken Noord-Es en Noordakkers, buurtjes met brinkachtige ruimtes met grote

bomen, brede wegprofielen en wandelpaden. Het bestaande reliëf is zoveel mogelijk meegenomen in het ontwerp, en ook de lokale wegenstructuur en bomenlanen zijn ingepast. De verkavelingsrichting is gebruikt als onderlegger voor het wijkontwerp. Een brede bosrand vormt een buffer tussen het dorp en de wegen, enkele open weides zorgen

voor een geleidelijke overgang van wijk naar bos. In Vledder zijn tijdens de ruilverkavelingen nieuwe houtwallen aangeplant. De dorpshoven die hierdoor zijn ontstaan zorgen nog altijd voor een geleidelijke overgang van de bebouwing van Vledder naar het omliggende landschap van beekdalen en velden.

Het raamwerk van dorpshoven is een aantrekkelijk gebied voor wandelen en ontspanning.

Assen aan de Aa

Stad en land weer verbonden

recreatie
stadsrand Drentsche Aa
verbinding **beekloop**

Project

Herstel verbindingen
tussen stad en land

Locatie

Assen

Ontwerp

2011

Realisatie

Vanaf 2012

Initiatiefnemer

Gemeente Assen

Partners

Waterschap Hunze en Aa's,
Nationaal beek- en esdorpen-
landschap Drentsche Aa,
Staatsbosbeheer, Regio
Groningen-Assen

Ontwerper

Strootman
Landschapsarchitecten

Landschapstype

Esdorpenlandschap

Het ontwerp voor de wandel- en fietsroute langs het water van de Bosbeek en de Nijlandsloup. Door de beek als leidraad te nemen is het een stuk gemakkelijker om vanuit de stad naar het landschap van de Drentsche Aa te gaan.

Landschapsontwerp voor deelgebied Amelte. Paden vergroten de toegankelijkheid vanuit de naastgelegen woonwijk, aan de noordzijde verwijst een nieuw geplant bos naar het sterrenbos dat hier ooit lag.

Vanaf het hertenkamp in het hart van Assen kunnen wandelaars en fietsers in korte tijd naar de oevers van het Anreepdiep, een zijtak van de befaamde Drentsche Aa, het beekdalstelsel dat dwars door Drenthe naar Groningen loopt. De loop- en fietsroute begint bij de Bosbeek, een smalle watergang die verderop in Assen ontspringt.

Het pad volgt het water door het oude Asserbos, langs de ijsbaan en over het terrein van het Wilhelminaziekenhuis. Bij de Port Natalweg flankeert de route een nieuw gegraven beek, een verwijzing naar de oorspronkelijke Bosbeek die in de jaren zestig verdween bij de bouw van de woonwijk aan de overkant van de weg. De route slingert naar de Europaweg-

Zuid en de spoorlijn, waar het water via een duiker – met ernaast een faunapassage – aan de overkant weer boven komt. Langs de modernistische Adventskerk gaat het water over in de Nijlandsloup, die deels is ingericht als plas-drasgebied. De beek mondt honderden meters verderop uit in het Anreepdiep, een gekanaliseerde beek die haar mean-

De loop- en fietsroute volgt het water van de Bosbeek door het oude Asserbos, langs de ijsbaan en over het terrein van het Wilhelminaziekenhuis

ders terugkreeg en nu dienstdoet als waterbergingsgebied.

De route langs de Bosbeek en de Nijlandsloup klinkt als een vanzelfsprekende verbinding tussen stad en ommeland, maar niets is minder waar. Tot voor kort was het schier onmogelijk om te voet of per fiets vanuit Assen het buitengebied te bereiken. Sterker nog, dat de stad pal aan een van de beroemdste cultuurlandschappen van Nederland ligt, was weggezaakt in het collectieve geheugen. Anders

gezegd: Assen en de Drentsche Aa lagen met de ruggen naar elkaar toe.

Dat is vreemd, want de Drentse hoofdstad is een volwaardig onderdeel van het Drentsche Aa-gebied. De stad ontstond rondom een oud klooster aan de Weiersloop, een kleine bovenloop van de Drentsche Aa. Oude kaarten tonen beken en waterlopen die als groene vingers de stad in steken, maar die vandaag de dag nauwelijks nog zichtbaar zijn – omdat ze weggestopt zijn of ondergronds gebracht.

Onder de vlag van het project Florijnas, waarin onder meer een nieuw station en een stadsboulevard worden gerealiseerd, is een begin gemaakt met het herstel van de verbindingen tussen de stad en het landschap van de Drentsche Aa. De oude beeklopen, zoals de Bosbeek en de Nijlandsloup, maar ook het Ossenbroekloopje en het Amelterloopje, vormen een perfect startpunt, net als andere lineaire structuren, zoals de oude spoorbaan naar Stadskanaal en de zuidoever van het Havenkanaal.

In het deel waar de oorspronkelijke beek onder een woonwijk doorloopt zijn nieuwe meanders gegraven.

Langs de modernistische Adventskerk
gaat het water over in de Nijlandsloop,
die deels is ingericht als plas-drasgebied

Rechts en onder: door de beken als de Bosbeek en de Nijlandsliep beleefbaar te maken wordt Assen weer een vanzelfsprekend onderdeel van het Drentsche Aa-gebied.

In de stadsrand mondt de Nijlandsliep uit in het Anreepdiep, een zijtak van de Drentsche Aa.

Met een projecten- en ideeënboek ging de gemeente op zoek naar partners die een bijdrage wilden leveren. In dit boek stonden onder meer de route langs de Bosbeek en de Nijlandsliep – die inmiddels zo goed als gereed is – en de herinrichting van het gebied Amelte. In dit oeroude landschap, pal ten oosten van de stadswijk Assen-Oost, is het contrast tussen beekdalen, velden en essen hersteld, en zijn paden en routes aangelegd om de toegankelijkheid te vergroten. Aan de noordzijde

is nieuw bos aangeplant, een verwijzing naar het sterrenbos dat hier ooit lag. Ten oosten van Amelte stroomt het Deurzerdiep dat, net als het Anreepdiep, weer een meanderend profiel kreeg. Daardoor is de ecologische waarde vergroot en wordt overtollig water langer vastgehouden. Er liggen nog genoeg ideeën op de plank, zoals de aanleg van een fietspad langs het eerder genoemde Havenkanaal en een ecologische verbinding langs het Witter- en Anreepdiep.

Assen aan de Aa Verbinding tussen stad en land

Beken en andere lijnen
inzetten als verbinding
tussen stad en land

*
Geen plan, maar
uitvoerbare projecten

*
Stadsrandontwikkeling

Maker van Drenthe

Pieter Gautier werkte namens de gemeente aan het project Assen aan de Aa

‘We hebben nadrukkelijk geen plan gemaakt’

‘Het idee om de stad te verbinden met het landschap van de Drentsche Aa komt van de Natuur- en Milieufederatie Drenthe. Zij vroegen landschapsarchitect Berno Strootman naar de mogelijkheden aan de oostelijke stadsrand. Na het horen van zijn verhaal hebben we als gemeente de handschoen opgepakt. We waren zelf al bezig met het programma Florijnas, waarin onder meer het station vernieuwen. Om de veel “grijze” ingrepen in dit project van een groene tegenhanger te voorzien is bedacht om “Assen aan Aa” onderdeel te maken van Florijnas.

‘De eerste stap was het verzamelen van ideeën die onder bewoners en anderen leefden. Aangevuld met een grondige analyse door Strootman en landschapshistoricus Theo Spek ontstond een lijst met projecten en ideeën, waaronder een route langs de Bosbeek en de Nijlandsloup, het toegankelijk maken van Amelte en het weer laten meanderen van het Anreepdiep. Die lijst is vertaald naar een boek. Dus we hebben nadrukkelijk geen plan gemaakt. Het projecten- en ideeënboek was vooral bedoeld om op een rij te krijgen wat denkbaar is. De gemeenteraad gaf zijn goedkeuring, het college kreeg de opdracht om uit te zoeken wat op korte

termijn gerealiseerd kon worden.

‘Met Bureau Pau hebben we in beeld gebracht wie baat heeft bij de uitvoering van de geopperde projecten en ideeën. Zouden recreatieondernemers bijvoorbeeld bereid zijn een financiële bijdrage te leveren? Dat leverde niets op – behalve dat zij doorkregen dat het Drentsche Aa-gebied veel dichterbij ligt dan gedacht. Het gesprek met zorginstelling GGZ heeft ertoe geleid dat de route langs de Nijlandsloup over haar terrein loopt. Instanties als het waterschap en Staatsbosbeheer waren vertegenwoordigd in een projectgroep. De onderlinge samenwerking liep voorspoedig. Zo betaalde de gemeente mee aan het project Anreep- en Deurzerdiep, terwijl het waterschap geld stopte in het project Bosbeek-Nijlandsloup – onder meer vanwege de waterbergingsfunctie.

‘Het boek heeft gewerkt. De ideeën die het meest urgent waren en waarvoor de meeste steun bestond, zijn zeer snel gerealiseerd. Ik noemde al de route langs de Bosbeek en de Nijlandsloup, maar ook de ontsluiting van Amelte, het fietspad langs de oude spoorbaan en de NS-wandelroutes kwamen relatief snel gereed. Wie weet dat ooit een partij opstaat om met een van de ideeën die nog op de plank liggen aan de slag te gaan.’

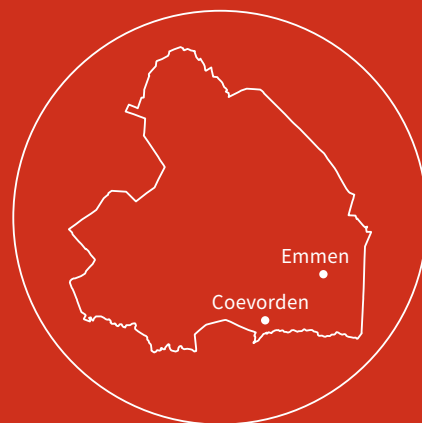
Centrumvernieuwing Coevorden

De vesting is dood,
leve de vesting

Herstructurering Emmerhout

Subtiel sleutelen aan het
ideaalbeeld van de moderne
woonwijk

De stad van morgen

In de stad wordt de term 'landschap' breed opgevat, een samenspel van cultuurhistorische, natuurlijke, architectonische en stedenbouwkundige structuren en patronen. Ze bieden een legitiem startpunt voor de aanpak van stedelijke vraagstukken, zoals een gebrekkig voorzieningenniveau, sociale segregatie en een moeizaam cultureel leven. Neem de gemeente Coevorden die voor de vernieuwing van de binnenstad teruggrijpt op het vestingverleden. Of ga naar Emmen, waar voor de herstructurering van de naoorlogse wijk Emmerhout de stedenbouwkundige structuur in ere is hersteld.

Centrumvernieuwing
Coevorden

De vesting is dood, leve de vesting

Project

Vernieuwing
historische
binnenstad

Locatie

Coevorden

Ontwerp

Vanaf 1999

Realisatie

Vanaf 2005

Initiatiefnemer

Gemeente Coevorden

Ontwerpers

Khandekar,
gemeente Coevorden

Verschillende planbeelden voor de vernieuwing van de Coevordense binnenstad. Linksboven het zogenoemde 'wensbeeld' (getekend door bureau Khandekar) waarop duidelijk het vestingkarakter zichtbaar is. Rechtsboven het stedenbouwkundig ontwerp voor de omgeving van de Markt (met linksboven het herstel van de motte rondom het oude kasteel). Onder een tekening uit de recente toekomstvisie waarin de Markt is aangewezen als 'huiskamer' van de stad.

Een van de kenmerken van de vesting Coevorden: zes radiaalstraten komen uit op de centraal gelegen Markt.

Weinig mensen weten dat Coevorden ooit een stad van statuus was. In de middeleeuwen was het een strategische handelsplaats tussen Groningen en de Duitse stad Münster. In de uitgestrekte moerassen was Coevorden de enige hoge plek – 'vorden' komt van voorde, doorwaadbare plaats. In de Tachtigjarige Oorlog deed prins Maurits er alles aan om de stad op de Spanjaarden te veroveren, en eeuwenlang fungeerde Coevorden als belangrijke garnizoensstad. Onder meer vanwege de militaire betekenis was Coevorden

in de zeventiende eeuw vormgegeven als een puntgave vestingstad. De stervormige stadsgracht en de stedenbouwkundige structuur van zes radiaalstraten die uitkomen op een centraal plein waren ontworpen door niemand minder dan de beroemde vestingbouwer Menno van Coehoorn. Dat het vestingkarakter van Coevorden velen niet bekend is – alleen op luchtfoto's zijn de restanten van de stervormige vesting nog te zien –, is een direct gevolg van de modernisering die vanaf de

twintigste eeuw de stad in zijn greep kreeg. Singels werden gedempt en door de jaren heen is een groot deel van de historische bebouwing gesloopt. Ervoor in de plaats kwam weinig goeds: ziellose panden van na de Tweede Wereldoorlog ontsieren de monumenten van weleer. Het gebied ten zuiden van de binnenhaven bestaat uit de eentonige woonstraten van de stadsvernieuwing, de zone rondom het treinstation is een litteken in het historische weefsel – alle verwijzingen naar de vesting lijken daar weggepoetst.

Het vestingkarakter van Coevorden staat aan de basis van de ingrepen die zijn uitgevoerd en nog op stapel staan

De openbare ruimte van de Van Heutszsingel is opnieuw ingericht.

Rondom de Haven zijn al werken gerealiseerd, zoals een nieuwe loopbrug (links) en de bouw van nieuwe appartementen.

Die gemoderniseerde binnenstad kampt evenwel al jaren met leegstand en een terugloop in bezoekers. Om dit tij te keren startte de gemeente al in 1999 met een omvangrijke operatie om de woon- en leefkwaliteit van de binnenstad op te vijzelen, daarmee hopen op de terugkeer van winkeliers, investeerders en toeristen. Voor die operatie

grijpt de gemeente terug op het roemruchte verleden. Het vestingkarakter staat aan de basis van de ingrepen die tot nu toe zijn uitgevoerd en die nog op stapel staan. Naast het aanzetten van enkele belangrijke routes en entrees – zoals een recreatief wandelpad langs de vestingrand, een nieuwe loopbrug over het water van de oude haven en de

herinrichting van de belangrijkste gedempte singel (de Van Heutszsingel) – is een aantal gebieden opnieuw ingericht.

Op de bastions aan de zuidzijde verrijzen op het voormalige terrein van de gasfabriek nieuwe woongebouwen. Die aan de Spoorhavenstraat, waar ooit een kazerne stond, is gereed. De gesloten wanden

voorzieningen
centrum **krimp**
 vernieuwing **vesting**
 woningbouw

en het beschutte binnenwater versterken het vestingkarakter. Als de nieuwbouw aan de tegenovergelegen Oostersingel eveneens gereed is, zal de Bentheimerstraat – een van de radiaalstraten die uitkomt op de Markt – weer aanvoelen als de entree van de vesting Coevorden. Op het bastion dat achter het treinstation ligt zijn woningen, een supermarkt en winkels gebouwd. Hier is het

vestinggevoel minder aanwezig, onder andere omdat het water van de gracht op de meeste plekken nauwelijks zichtbaar is. Een voetgangers- en fietstunnel onder het spoor moet de verbinding leggen met de rest van de binnenstad.

Een sleutelrol is weggelegd voor het Hof van Coevorden, een nieuwbouwcomplex met het gemeentehuis, een café en

een kunstencentrum – en waarin aan de zijde van de Markt de gevel van een bestaand pand is geïntegreerd. Het gebouwonwerp is gebaseerd op het basisprincipe van de vesting; de zijde aan de Markt is gesloten, de architectuur aan de andere kant is juist open en toegankelijk. Vanaf de Markt voert een fraaie loopbrug over de Weeshuiswei, een open plek in de stad, naar de herstelde motte, een

De nieuwbouw aan de Spoorhavenstraat, waar ooit een kazerne stond.

Oud en nieuw gaan moeiteloos samen.

De gesloten wanden en het binnenwater van de nieuwbouw op de bastions versterken het vestingkarakter

Centrum- vernieuwing Coevorden

Centrumvernieuwing
vergt lange adem

*

Verleden biedt
aanknopingspunten

*

Projectmatige
aanpak

Een loopbrug verbindt het kasteel
met de Markt.

De architectuur van het Hof van
Coevorden is aan de zijde van de
Weeshuisweide open en toegankelijk.

Boven: de motte, de kunstmatige
verhoging waarop het kasteel staat,
is hersteld.

kunstmatige verhoging waar-
op ooit de voorloper van het
huidige kasteel is gebouwd.
Rondom is de oude slotgracht
weer zichtbaar gemaakt.
De Markt zelf – in 2007 herin-
gericht met rijen platanen en
zitmeubilair in een halve cirkel
– gaat op de schop. Het is de
bedoeling dat het plein weer
de ‘huiskamer’ van Coevorden
wordt. Er moet ruimte komen
voor terrassen, evenementen
en markten, de bestrating
wordt vervangen en zichtlijnen
en looproutes worden versterkt.

Daarmee moet de historische
functie van de Markt als de
plek waar de zes radiaalstraten
samenkomen weer beleefbaar
worden gemaakt. In aanloop
naar de herinrichting is een
replica van de Veemarkt poort
op het plein geplaatst. Zo wor-
den inwoners, ondernemers
en bezoekers gewezen op de
historische gelaagdheid van de
oude vestingstad.

Er is nog veel te doen, maar
de aanpak lijkt zijn vruchten
af te werpen. Het kasteel is

gerestaureerd en herbergt
een restaurant in het hoge
segment. De ondernemer
achter dit initiatief bouwde
een pakhuys aan de haven om
tot hotel. Aan de overkant van
het water trekt het eveneens
in een oud pakhuys gevestigde
Het Arsenaal – waar in het mu-
seum archeologische vondsten
te zien zijn – de aandacht.
Daarnaast blinkt een stijlvol
appartementencomplex in de
lage avondzon.

Herstructurering Emmerhout

Subtiel sleutelen aan het ideaalbeeld van de moderne woonwijk

Project
Vernieuwing van
naoorlogse woonwijk

Locatie
Emmen

Ontwerp
2002-2007

Realisatie
2002-2015

Oppervlakte
157 ha

Initiatiefnemer
Gemeente Emmen

Partners
Woningcorporaties,
maatschappelijke
organisaties

Ontwerper
De Nijl Architecten

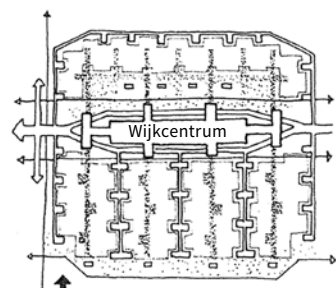
herstructurering woonerf winkelcentrum

wijkgroen
naoorlogse
stedenbouw

Vanaf de jaren vijftig kwamen experts, architectuurliefhebbers en woningzoekenden uit binnen- en buitenland naar Emmen. Ze bezochten de splinternieuwe uitbreidingswijken Emmermeer, Angelslo en Emmerhout – tussen 1948 en 1974 ontworpen en gebouwd voor de vele fabrieksarbeiders die naar de nieuwe industriestad kwamen.

Ze gaven op consistente wijze uiting aan het toen geldende ideaalbeeld van de moderne woonwijk. De grootste attractie van de wijk Emmerhout was het woonerf. Het achterliggende idee was voor die tijd radicaal: auto's moesten volledig worden geweerd uit de woonomgeving om, aldus de plantoelichting, 'een ontmoetingsruimte te

scheppen voor allerlei ongedwongen contacten'. Het besloten karakter van de woonerven, de verspringende rooilijnen, het gebruik van Drentse landschapselementen in de buitenruimte – hoogteverschillen, houtwallen, zwerfkeien – en de geleidelijke overgangen van openbaar naar privé, zorgden voor een bijzondere en aangename sfeer.

Oorspronkelijk ontwerp voor Emmerhout door Niek de Boer. De verbindingen tussen centrum en buurten zijn duidelijk zichtbaar.

Stedenbouwkundig ontwerp voor de vernieuwing van het centrumgebied van Emmerhout. Door de nieuwe bebouwing in de 'brink' haaks op de twee ontsluitingswegen te zetten, is de oorspronkelijk relatie tussen de woonbuurten en het centrum hersteld.

Het labyrintische woonervenpatroon is ontsloten via een hiërarchisch verkeerssysteem. De buurtstraten liggen tussen aarden wallen en hebben geen trottoirs en fietspaden. Fietzers en voetgangers maken gebruik van een fijnmazig kruip-door-sluip-door-netwerk. De buurtstraten verbinden de buurtjes met de Houtweg, de hoofdontsluitingsweg die in oost-westelijke richting door Emmerhout loopt.

De weg is vormgegeven als een *urban parkway*, waarvan de twee rijbanen in het midden van elkaar gescheiden zijn door een tachtig meter brede middenberm, met daarin onder meer een winkelcentrum. Het omliggende centrumgebied was bedoeld als een 'wijkbrink', een geleidelijke overgang tussen de woonerven en het winkelcentrum. Dit groengebied is in de jaren zeventig bebouwd met etagewoningen die parallel aan de twee Houtwegen stonden. Daardoor kwam het idee van een brink onder druk te staan, juist omdat de bebouwing de verbinding met de woonerven verstoorde.

Kenmerkende onderdelen geven Emmerhout een ruime en aangename uitstraling. Van boven naar beneden: het woonerf, een kruip-door-sluip-door-netwerk van fiets- en wandelpaden, de groene brink in het middengebied.

De vernieuwing van Emmerhout doet niet alleen recht aan het oorspronkelijke stedenbouwkundig ontwerp, maar zorgt ook dat de woonerven, de wijkbrink en het winkelcentrum beter verbonden zijn

Onder de vlag van het programma Emmen Revisited – waarin de gemeente, corporaties en maatschappelijke organisaties sociale problemen en leegstand te lijf gingen – is Emmerhout begin deze eeuw grondig vernieuwd. Daarbij gold: benut de bijzondere stedenbouwkundige structuur voor het opfrissen van de woningvoorraad, het herinrichten van de openbare ruimte en het opvijzelen van het voorzieningenniveau. In plaats van een dichtgetimmerd blauwdrukplan is voor de herstructurering van Emmerhout aansluiting gezocht bij bestaande initiatieven, zoals de herontwikkeling van een zorginstelling en de vernieuwing van het winkelcentrum. Naast het situeren van hoogbouw langs de hoofdwegen, is op de wijkbrink de

oost-westgerichte bebouwing vervangen door nieuwbouw die haaks op de wijkontsluitingsweg staat. Daardoor is de relatie tussen het centrumgebied en de woonerven alsnog tot stand gekomen. Door onder meer scholen en een sporthal aan het centrumgebied toe te voegen – zowel tussen de twee Houtwegen als daarbuiten – doet de vernieuwing van Emmerhout niet alleen recht aan het oorspronkelijke stedenbouwkundig ontwerp, maar zorgt het ook dat de woonerven aan de noord- en zuidkant, de wijkbrink en het winkelcentrum beter verweven zijn.

Recent zijn woningcorporaties en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gestart met het verduurzamen van de wijk – uiteraard met behoud van stedenbouwkundige waarden.

Herstructurering Emmerhout Emmen

Geen blauwdruk, maar aansluiten bij bestaande initiatieven

*

Oorspronkelijk ontwerp als inspiratiebron

*

Samenwerken met woningcorporaties

Het winkelcentrum (linksboven) is vernieuwd. Daarnaast kwamen er tussen de twee Houtwegen nieuwe voorzieningen bij, zoals sportvelden en scholen.

Berkenbos in Zuidlaren

Wonen in het bos op de grens van dorp en land

Landgoed Sol in Wapserveen

Kruispunt van zichtlijnen

Woningbouw in Koekange

Een nieuw erf houdt het dorpslint intact

De koloniewoningen van Frederiksoord

Het landschap van de verzorgingsstaat

Land- schappelijk wonen

De druk is lang niet zo hoog als in de Randstad, maar ook in Drenthe staat het woningbouw-vraagstuk prominent op de agenda. Het gesprek hierover is er niet een van grote aantallen, zoals in het westen het geval is, maar kwalitatief van aard. Hoe zorgen we dat in de dorpen en op het platteland jonge starters een woning vinden? Hoe garanderen we dat het woningaanbod divers en aantrekkelijk blijft? En in het kader van dit boek: kan in nieuwbouwplannen het Drentse landschap het startpunt zijn? Het antwoord op deze laatste vraag is een volmondig ja. De vier voorbeeldprojecten in dit hoofdstuk zijn daarvan het bewijs.

Berkenbos
in Zuidlaren

Wonen in het bos op de grens van dorp en land

Een van de 'vizieren' in Berkenbos biedt zicht op het omliggende landschap.

Tussen berkenbomen staan twaalf woonblokken, losjes geplaatst in twee rijen van zes, ten opzichte van elkaar net iets gedraaid. Deze ogenschijnlijk willekeurige compositie is het resultaat van een grondig onderzoek naar bezonning en uitzicht. Het bos en ruige grasland doen dienst als collectieve tuin. De architectuur van de bouwblokken – met 30 sociale huur- en 21 koopwoningen – is gebaseerd op de typologie van de boerenschuren die op het omliggende platteland veelvuldig voorkomen, onder meer door de toepassing van houten kappen, houten kolommen en rode dakpannen. Voor de gevels zijn veranda's geplaatst, de enige private buitenruimtes in de gemeenschappelijke hof.

Het woonbuurtje Berkenbos is onderdeel van een grotere dorpsuitbreiding op de gronden van de voormalige Adolf van Nassaukazerne in Zuidlaren. Berkenbos ligt op het voormalige sportterrein van de kazerne. Het ontwerp was het resultaat van een door de gemeente Tynaarlo uitgeschreven ontwerprijswaag, wat voor de uitbreiding van een dorp hoogst uitzonderlijk is.

Het winnende voorstel gaf niet alleen uiting aan de wens om in het landelijk gebied woningen toe te voegen – iets dat tot dan toe voor velen onbespreekbaar was –, het was midden jaren negentig een van de weinige stedenbouwkundige plannen waarin het omliggende landschap een centrale rol vervulde.

Project

Nieuwe woonwijk op voormalig kazerneterrein

Locatie

Zuidlaren

Ontwerp

1992 (prijsvraaginzending)

Realisatie

1996

Oppervlakte

16 ha

Initiatiefnemer

Gemeente Tynaarlo

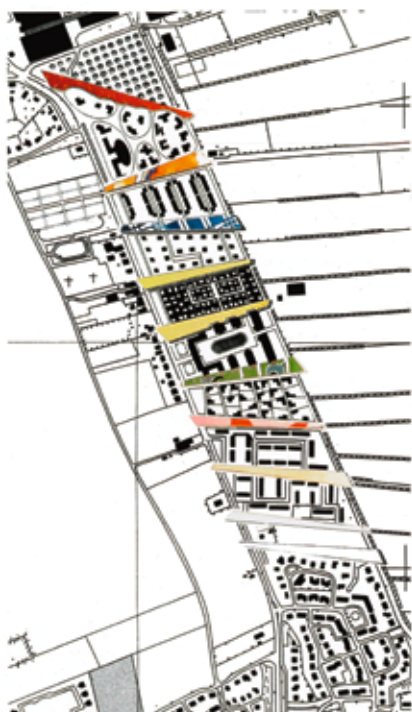
Ontwerpers

Heeling Krop Bekkering stedenbouwer en architecten, OLGA Architecten, Matser Projectontwikkeling (prijsvraaginzending), Faro Architecten, Holeman Hoveniers (uitwerking)

Landschapstype

Esdorpenlandschap, wegdorpenlandschap van de randveenontginning

wonen stadsrand
 kazerneterrein **dorpsuitbreiding**
 veenontginning **collectieve**
esdorpen **bostuin**
landschap

Rechts: de architectuur van de woonblokken is gebaseerd op de typologie van de boerenschuren die in omgeving veelvuldig voorkomen.

Het winnende prijsvraagontwerp voor de bouw van zes buurtjes aan de rand van Zuidlaren.

De luchtfoto laat zien hoe de langwerpige wijkjes de landschappen aan weerszijden met elkaar verbinden.
Foto: Karel Tomei

Het ontwerp voor zes woonbuurtjes verbindt de twee karakteristieke landschapstypen aan weerszijden van het kazerneterrein: aan de oostzijde het laaggelegen veengebied van het Hunzedal en aan de westzijde de hooggelegen es van de Hondsrug. De oriëntatie van de langwerpige wijkjes – door de ontwerpers ‘vizieren’ genoemd, coupures waarmee de twee landschappen verbonden wor-

den – is gericht op kenmerken de elementen in de omgeving, zoals het kavelpatroon, boomwallen, een oude boerderij en de entree tot de begraafplaats. Of zoals een van de ontwerpers Hans Kropp het verwoordde in de publicatie ‘De Kazerne’: ‘In plaats van het landschap te overwinnen door ideale omstandigheden te creëren en vervolgens een ideale woonwijk te projecteren, is in dit plan het landschap slechts marginaal

aangepast en gebruikt om bebouwingsstructuren specifiek te maken.’ De informele sfeer in Berkenbos – vanwege de losse woonblokken, collectieve bostuin en rommelige veranda’s met plantenbakken en tuinmeubilair – komt deels voort uit de ligging van het buurtje aan de rand van het kazerneterrein. Daarmee vormt het een logische overgang tussen dorp en landschap.

De informele sfeer in Berkenbos – vanwege de losse woonblokken en collectieve bostuin – zorgt voor een logische overgang tussen dorp en landschap

Berkenbos Zuidlaren

Dorpsuitbreiding
verbindt land-
schapstypen

*

Informele sfeer

*

Woonblokken in
gemeenschappelijke
bostuin

Voor de gevels zijn veranda's geplaatst.

Landgoed Sol

Kruispunt van zichtlijnen

Het ontwerp van landschaps-architect Ank Bleeker voor landgoed Sol. Bleeker bracht bestaande bosvakken en singels in kaart en maakte ze tot ruggengraat van het nieuwe landgoed.

Het is het handelsmerk van landgoed Sol in Wapserveen: de kilometerslange zichtlijn van de Havelterberg in het zuiden tot de bossen van Frederiksoord in het noorden. Vanaf de bosrand volgt het oog de speciaal ontworpen zichtas die dwars over het landgoed scheert, langs het hoofdhuis en tussen de boomgroepen door, richting het dorpslint van Wapserveen en verder. Landgoed Sol is een initiatief van de gelijknamige familie. Zij bestierden een gemengd landbouwbedrijf en filosofeerden eind jaren negentig over nieuwe verdienmodellen. Een van de opties was om een deel van de armere zandgronden

ten zuiden van het Wapserveense lint – dat in de Tweede Wereldoorlog nog gewoon heide was – om te vormen tot nieuwe natuur. In die periode was het provinciale ‘nieuwelandgoederenbeleid’ in zwang geraakt en de familie zag mogelijkheden. Hun idee: twaalf hectare akkerland omzetten naar natuur, een woonhuis bouwen en dat uiteindelijk verkopen. Voor het ontwerp van het huis wendde het echtpaar Sol zich tot architect Cor Kalfsbeek. Hij opperde om eerst een landschapsonderzoek te laten maken en zo kwam landschapsarchitect Ank Bleeker aan boord.

Project
Nieuw landgoed

Locatie
Wapserveen

Ontwerp
1999-2000

Realisatie
2002-2006

Oppervlakte
12,5 ha

Initiatiefnemer
Familie Sol

Ontwerpers
Ank Bleeker,
Cor Kalfsbeek

Landschapstype
Wegdorpenlandschap
van de laagveen-
ontginning

Het is het handelsmerk van het nieuwe
landgoed Sol: de kilometerslange zichtlijn
van de Havelterberg tot de bossen van
Frederiksoord in het noorden

Landgoed Sol Wapserveen

Samenspel tussen opdrachtgever, landschapsarchitect en architect

*

Landschappelijke ondergrond als basis voor ontwerp

*

Zichtlijnen als ruimtelijk kader

In het eigentijdse ontwerp introduceerde landschapsarchitect Bleeker ronde vormen, zoals hier bij de rododendrons aan de voorzijde.

Haar voorstel voor de land-goedinrichting is gebaseerd op een minutieuze studie van het gebied. De gronden van de familie Sol zijn gelegen op de overgang van de lage veengronden rondom het water van de Wapserveense Aa en de zandgronden op de flanken van de Havelterberg. Bleeker bracht bestaande bosvakken, singels en boomrijen in kaart om ze vervolgens onderdeel te maken van de ruggengraat van het landgoed in wording. De landschapsarchitect ontdekte dat ter hoogte van de Schipslootweg de langgestrekte kavels – die vanaf het dorpslint van Wapserveen kaarsrecht het achterliggende landschap in lopen – een kleine knik maken. Die ietwat schuine ligging van de kavels aan de overzijde van de Schipslootweg vormde de basis voor de genoemde zichtlijn,

terwijl het huis tussen die lijn en de rechte kavelgrens kwam te staan – dus niet in het midden, maar iets uit het lood. Het woonhuis staat op het kruispunt van twee zichtlijnen: van oost naar west van veld naar hei en van zuid naar noord van berg naar dorp. Dat de inrichting van het landgoed eigentijds aandoet met herkenbare elementen uit de tuin- en landschapsarchitectuur is te danken aan het samenspel tussen de ontwerpers en de initiatiefnemers. Het echtpaar Sol wist wat het wilde: een modern landgoed, maar niet per se strak en recht. Kenmerken van de Engelse landschapsstijl waren welkom, vooral om voor spanning en verrassing te zorgen. Ank Bleeker introduceerde slingerende paden en ronde vormen en plaatste de nieuwe, gevarieerde bosgroepen in

trapeziumvormige percelen, met hier en daar open plekken en diagonale paden. Een wandeling biedt dan weer zicht op het landhuis, dan weer op het landschap.

Gaandeweg het ontwerpproces raakte het echtpaar gehecht aan hun nieuwe landgoed. Ze besloten hun boerenbedrijf te verkopen – ook omdat een opvolger ontbrak – en namen hun intrek in het subtiel vormgegeven woonhuis, met wegvloeiende daklijn en staand tussen de bomen.

Boven: een oude sloot is nu een beeldbepalende watergang.

In de nieuwe bosvakken zijn slingerende paden gemaakt.

Vanuit het huis profiteren de bewoners van de fraaie zichtlijnen.

Woonerf in Koekange

Een nieuw erf houdt het dorpslint intact

 wonen zichtlijnen
erf lintbebouwing
openheid dorpsuitbreiding

Project

13 nieuwbouw-
woningen in lintdorp

Locatie

Koekange

Ontwerp

2006-2009

Realisatie

2009-2011
(het hoofdhuis in 2018)

Oppervlakte

13.000 m²

Initiatiefnemers

Gemeente De Wolden,
Baro Projectontwikkeling

Partner

Provincie Drenthe

Ontwerpers

opZoom architecten,
La4Sale (landschapsvisie)

Landschapstype

Wegdorpenlandschap van
de laagveenontginning

Er was een tijd dat dorps- en stadsuitbreidingen aan banden werden gelegd, vooral om te voorkomen dat het landschap ten prooi zou vallen aan de gevreesde 'witte schimmel'. Gemeenten braken zich het hoofd over hoe zij zonder uit te breiden toch in hun woning-behoefte konden voorzien. Voor Koekange betekende dit

het opvullen van lege ruimtes in de bebouwingslinten waaruit het dorp is opgebouwd – buiten de linten bouwen was immers verboden. Gelukkig hield de gemeente De Wolden dit beleid tijdig tegen het licht. Het verdichten van de linten zou immers gevolgen hebben voor de zichtlijnen op het achterliggen-

de landschap. Bovendien lag het gevaar van verrommeling op de loer. Uit een studie door landschapsarchitectenbureau La4Sale kwam de suggestie op tafel om op enige afstand van de linten nieuwe bebouwingsvormen te introduceren, zoals de typologie van het boeren-erf. Het idee was dat dergelijke bebouwingsvormen op termijn

Er kwam een nieuw erf in plaats van nieuwbouwplukjes in en aan de dorpslinten

Bovenste foto: vanaf het nieuwe woonerf in Koekange bieden doorzichten een fraaie kijk op het omliggende landschap. Rechts een van de 'schuurwoning', links de woning die refereert aan een silo.

Door schuurtjes en carports aan de binnenzijde te plaatsen is er aan de 'voorzijde' vrij zicht op het landschap.

Stedenbouwkundig ontwerp voor het nieuwe erf. Het ligt op enige afstand van het dorpslint. Een oprijlaan langs de bestaande houtwal verbindt het erf met Koekange. Het erf kan het begin zijn van een nieuw lint, in combinatie met de aanleg van toegangslanen.

nieuwe linten kunnen vormen, die door ontsluitingswegen verbonden worden met de oorspronkelijke dorpslinten. Door deze wegen te beplanten als singels – zoals vroeger gebruikelijk was – wordt woningbouw in Koekange ingezet als een vorm van landschapsontwikkeling.

De architecten van bureau opZoom stonden aan de wieg van het eerste woonerf in Koekange. Op ruime afstand van een bestaande boerderijwoning aan de Dorpsstraat – een van

de drie bebouwingslinten – bedachten zij een erfinrichting die in de nabije omgeving vaker voorkomt. Het bestaat uit een statig hoofdhuis op de kop met daarachter elf schuurwoningen en in de hoek een moderne, metalen silowoning. De schuurwoningen, sommige met rieten, sommige met houten kappen, staan in blokjes rondom een informeel erf. In deze collectieve ruimte is plaats voor schuurtjes, parkeerplekken, carports en een speelveld. Door deze functies aan de binnenzijde te situeren is vrij zicht op het

Overall is het omliggende landschap zichtbaar – vanuit de woonkamer, vanuit het speelbosje, vanaf het erf

Rechts: vanwege de schuurtypologie oogt het woonbuurtje van een afstand als een agrarisch erf.

Uiterst rechts: op het erf zijn de parkeerplaatsen en een speelveldje gesitueerd.

landschap vanuit de woningen gewaarborgd. Andersom doen de abstracte schuurvormen vanuit de polder denken aan een boerenerf. Langs een oude houtwal loopt de oprijlaan die het erf met de straat verbindt. Naast het hoofdhuis is een boomgaard aangeplant.

Het bouwproject laat zien dat een op het landschap gestoeld plan bestaand beleid ter discussie kan stellen. De gemeente sloeg met het plan een andere weg in. Er kwam een nieuw erf in plaats van nieuwbouwplukjes in en aan de dorpslinten.

Woonerf Koekange

Geen verrommeling
van dorpslint

*

Oude woonvormen
inzetten voor landschaps-
ontwikkeling

De koloniewoningen
van Frederiksoord

Het landschap van de verzorgingsstaat

verkaveling woningbouw
Koloniën van Weldadigheid landschapsherstel
sociaal experiment
verzorgingsstaat

Project

Bouw 62 koloniewoningen,
herstel historische
landschapsstructuur

Locatie

Frederiksoord,
Wilhelminaoord

Ontwerp

2003

Realisatie

Vanaf 2012

Initiatiefnemer

Maatschappij van
Weldadigheid

Partner

Bouwbedrijf Broekman

Ontwerper

B+O Architects

Landschapstype

Landschap van de
Koloniën van
Weldadigheid

Langs de rechte lanen rond de dorpen Frederiksoord en Wilhelminaord worden kleine nieuwbouwwoningen gebouwd. Het zijn de zogenoemde 'koloniewoningen van de toekomst', eenvoudige en sobere huizen van baksteen, met kapdaken en identieke voorgevels. Het bouwproject is bedoeld om een goeddeels verdwenen landschapsstructuur weer zichtbaar te maken. Tweehonderd jaar geleden stichtte generaal Johannes van den Bosch op verzoek van koning Willem I op de woeste gronden van Zuid-west-Drenthe de zogenoemde Koloniën van Weldadigheid, nieuwe nederzettingen waar arme gezinnen uit de grote steden in het westen een nieuw leven konden beginnen als keuterboeren.

Van den Bosch richtte het landschap rondom Frederiksoord en Wilhelminaord streng en nuchter in, met strakke lanen, lange bomenrijen en rechte kanaaltjes. Binnen deze met militaire precisie bedachte ordening liet hij voor de gezinnen ruim 400 koloniewoningen bouwen. Daarnaast realiseerde de generaal scholen, kerken en werkplaatsen. Veel school- en kerkgebouwen staan nog overeind, maar door de jaren heen zijn de meeste koloniewoningen verdwenen. Het gerangschikte ontginningslandschap van de Koloniën werd onherkenbaar en de bijzondere geschiedenis van het gebied raakte in de vergetelheid. De Maatschappij van Weldadigheid – een organisatie die de erfenis van Van den

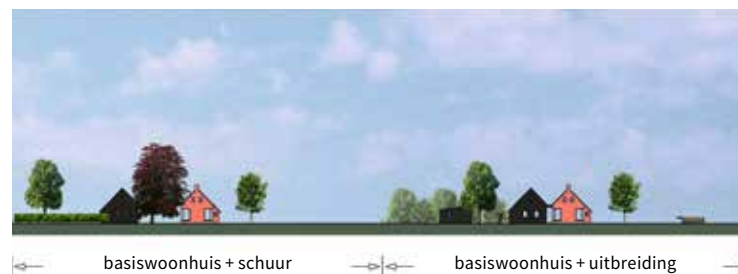
Bosch bewaakt – startte in 2003 met het terugbouwen van 62 koloniewoningen. Niet om in een woningbehoefte te voorzien, maar om het historische cultuurlandschap te herstellen en een verborgen geschiedenis over het voetlicht te brengen.

Dat is niet zonder reden. De impact van de door Van den Bosch gestichte koloniën op de latere inrichting van de Nederlandse samenleving is vaak onderschat. Het project was een sociaal experiment, niet alleen om armoede uit te bannen – begin negentiende eeuw had een derde van de stedelijke bevolking geen dak boven haar hoofd – maar ook om het volk te verheffen. In de koloniën gold een leer-

Door het terugbouwen van de karakteristieke koloniewoningen wordt het historische cultuurlandschap hersteld en een verborgen geschiedenis over het voetlicht gebracht

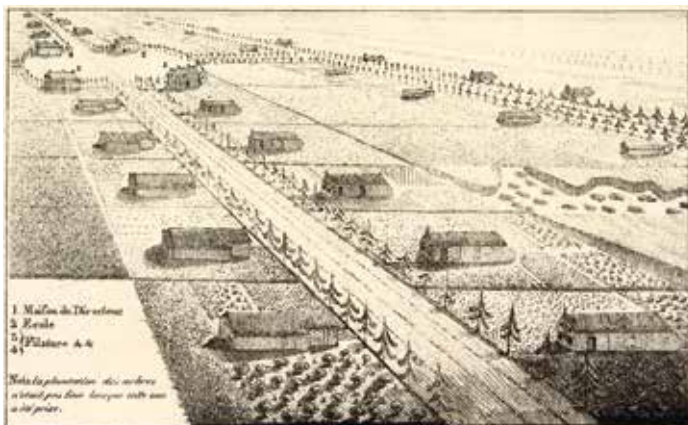

← basiswoonhuis + berging/carport → ← basiswoonhuis + uitbreiding → ← perceelbreedte - 80 m¹ →

← basiswoonhuis + schuur → ← basiswoonhuis + uitbreiding + berging/carport →

De architecten van B+O ontwierpen verschillende typen koloniewoningen.

De oude ets toont hoe het oorspronkelijke, met militaire precisie bedachte ontginningslandschap van Frederiksoord er in de negentiende eeuw uitzag.

plicht voor kinderen, stonden rusthuizen voor ouderen, en door elke maand een bedrag opzij te zetten verzekerden gezinnen zich van het recht op zorg. Kortom, het werk van Johannes van den Bosch is de bakermat van de moderne verzorgingsstaat. Dat sociale experiment had een duidelijke landschappelijke verschijningsvorm en het is volgens de Maatschappij van Weldadigheid van historisch belang om die weer zichtbaar te maken. Het terugbouwen van de typische koloniewoningen is daarvoor zeer geschikt, naast het weer uitgraven van gedempte kanaaltjes, het herbestemmen van rijksmonumenten, het weghalen van overvloedige beplanting en het opnieuw aanleggen van verdwenen bruggen. De 'koloniewoningen van de toekomst' staan, net als hun

voorgangers, in een strak stramien en aan weerszijden van de lange lanen. Tussen de woningen liggen weitjes of bosjes, de tuinen en erven zijn omrand met lage hagen en ingericht volgens de principes van het historische erf – die zijn vastgelegd in een welstandsnota. Het architectonisch ontwerp is gebaseerd op de oorspronkelijke koloniewoning, maar voldoet aan de woonwensen van deze tijd. De woningen hebben dezelfde afmetingen als toen – ongeveer tachtig vierkante meter vloeroppervlak –, maar voor bijvoorbeeld gezinnen is een uitbreiding denkbaar in de vorm van een houten aanbouw, verwijzend naar de houten schuurtjes die vroeger naast de koloniewoningen stonden. Deze zijn ook te gebruiken als atelier of werkruimte.

Het architectonisch ontwerp is eigentijds maar gebaseerd op de koloniewoning van toen. Een uitbreiding is mogelijk in de vorm van een houten aanbouw.

Generaal Van den Bosch koos
voor een strenge en nuchtere
inrichting, met strakke
lanen, lange bomenrijen en
rechte kanaaltjes

Nieuwe bewoners komen overal vandaan. Ze hebben affiniteit met de geschiedenis en het landschap, of willen bijdragen aan het verduurzamen van de woonomgeving

De koloniewoningen zijn energieneutraal en op termijn zelfs energieleverend. Dat betekent los van het waternet, los van het gas, los van de riolering en los van de stroomvoorziening. Het is wederom een subtiele verwijzing naar het initiatief van Johannes van den Bosch.

Hij vond dat de boerengezinnen in hun eigen behoeften moesten voorzien. De koloniehuisjes zijn in trek. De eerste vijftig kavels zijn inmiddels bebouwd of verkocht. De nieuwe bewoners komen overal vandaan. Ze hebben affiniteit met de geschiedenis

De koloniewoningen staan in een strak stramien. Tussen de woningen liggen weijtjes of bosjes.

en het landschap, of willen een bijdrage leveren aan het verduurzamen van de woonomgeving.

Koloniewoningen Frederiksoord Wilhelminaoord

Woningbouw als aanjager voor landschapsherstel

*

Historische inspiratiebron op moderne wijze toegepast

*

Combinatie met duurzaamheidsvraagstukken

Maker van Drenthe

Minne Wiersma is directeur van de Maatschappij van Weldadigheid

‘Ons landschappelijke verhaal wist anderen te overtuigen’

‘Het idee om met de bouw van nieuwe koloniewoningen de kenmerkende ritmiek in het landschap van de Koloniën van Weldadigheid te herstellen, ontstond 15 jaar geleden. En eerlijk is eerlijk: naast de ambitie om weer recht te doen aan de precieze landschapsinrichting die generaal Johannes van den Bosch hier in de negentiende eeuw had bedacht, speelden ook financiële overwegingen een rol. Onze exploitatie stond in die jaren onder druk. Het beheer van ons rijke bezit – monumenten en dergelijke – is kostbaar en nieuwe inkomsten waren welkom. Het uitgeven van grond in erfpacht voor de bouw van woningen bood uitkomst.

‘Voor ons plan moesten we in gesprek met de overheid. Naast de provincie en de gemeente – Frederiksoord is een beschermd dorpsgezicht – was de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een gesprekspartner. Zij waren toen al bezig met het idee om de Koloniën de status van werelderfgoed te geven. Juist ons landschappelijke verhaal wist de RCE te overtuigen. Zij stelden dat we het idee van de koloniewoningen moesten inbedden in een groter plan, waarin ook andere maatregelen voor landschapsherstel een plek kregen – zoals het weghalen van overtollige bosschages. Unesco, die uiteindelijk beslist over de

status van werelderfgoed, begrijpt dat wij een gebied in ontwikkeling zijn. Zij staan dan ook niet negatief tegenover dit initiatief, als het maar in harmonie met het landschap gebeurt en onze aandacht voor wat er al is niet verslapt. ‘Belangrijk was het contact met de boeren, de beoogde kavels waren en zijn immers door hen in gebruik. We hebben een ruilverkaveling opgetuigd waarmee de werksituatie van de agrariërs verbeterd is – efficiëntere indeling van de gronden – en langs de openbare lanen stroken vrijkwamen voor de bouw van de koloniewoningen. Nog steeds is het gesprek met de boeren van belang, ook vanwege het contact tussen hen en de nieuwe bewoners. Het hebben van burens heeft namelijk gevolgen voor de bedrijfsvoering. Sowieso is contact met de omgeving essentieel. Ik vind dat je eerlijk moet zijn: vertel waar je in je project rekening mee houdt, maar vertel ook waar je geen rekening mee houdt.

‘Tot slot het ontwerp van de woningen. De RCE vreesde falsificatie – door bijvoorbeeld met nieuwe technieken dezelfde woningen als toen te maken. We hebben een eigentijdse woning bedacht, die qua formaat en uitstraling wel gebaseerd is op de oorspronkelijke koloniewoningen.’

Gasopslag Langelo

Industriecomplex accentueert
het landschap

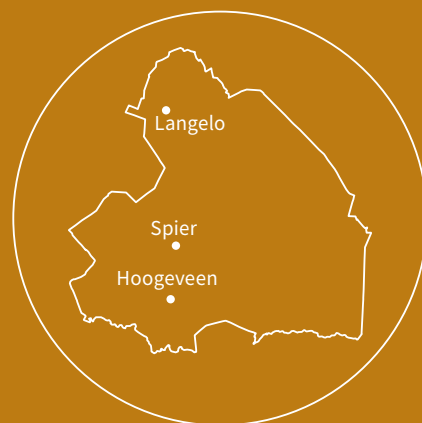
Geluidswal langs A28

De wal die weg en hei
verbindt

Bedrijventerrein Buitenvaart II

Gespaard landschap

Een groot gebaar

Op het eerste oog lijken het onverenigbare ambities. Een grootschalige, vaak civieltechnische ontwikkeling en een subtiële, op het landschap gestoelde uitvoering. Niets is minder waar. Grootse ingrepen kunnen het landschap ter plaatse van nieuw elan voorzien – door bijvoorbeeld de creatie van een ander, veel waardevoller landschap – of door het bestaande in het spotlicht te zetten. Neem het monumentale industriecomplex van de gasopslag in Langelo dat door het coherente ontwerp het samenspel van zandrug en beekdal aanzet in plaats van verstoort. Of de geluidswal bij Spier die snelweg en natuur verbindt.

Gasopslag Langelo

Industriecomplex accentueert het landschap

gas beekdal
zandrug nieuw
monumentaal landschap
industrie

Project

Landschapsplan voor
ondergrondse gasopslag

Locatie

Langelo

Ontwerp

1992-1995

Realisatie

1995-1997

Oppervlakte

45 ha

Initiatiefnemer

Nederlandse Aardolie
Maatschappij

Ontwerpers

Bureau HOSPER,
Cor Kalfsbeek

Landschapstype

Esdorpenlandschap

Niet wegstoppen met beplanting, niet verdoezelen achter schaamgroen, geen compromis waarin het bestaan van een op het eerste oog ongewenste functie ontkend wordt. Nee, voor het ontwerp van een enorme gasopslaginstallatie bij het dorp Langelo (op enkele kilometers diepte ligt hier in het poreuze zandsteen een oud gasveld) zijn alle registers

opengetrokken. De architectuur en de landschappelijke inrichting brengen niet alleen de werking en de technologische kwaliteit van het industriecomplex tot uitdrukking; de installatie – toch een gebiedsvreemd element – brengt het kenmerkende landschap van heideontginning, es, beekdal (van de Aa) en dorp op een hoger plan.

Het concept, begin jaren negentig bedacht door architect Cor Kalfsbeek en landschapsarchitect Alle Hosper, is even eenvoudig als doeltreffend. De oriëntatie van het gasputtenterrein en de meetstations volgt de structuur van de bosstroken en laanbeplantingen die vanuit het dorp Langelo op de zandrug naar het lager gelegen beek-

De kaart toont dat de gasopslag op de overgang ligt van de hogere zandrug en het beekdal.

Op de maquette doet de gasopslag denken aan een Frans landgoed.

Boven: aan een uiteinde van de strip staat de affakkeltoren. Onder: de zuidzijde van het gasopslagterrein. Ervoor ligt de markante eikenlaan.

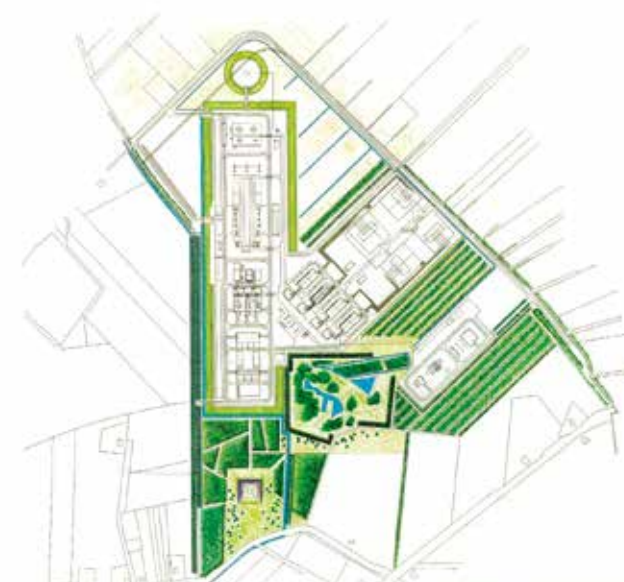
dal lopen, en die vanuit ecologisch oogpunt uiteenlopende milieus met elkaar verbinden: hoog, droog en voedselarm met laag, nat en voedselrijk. De zestig meter brede en 580 meter lange 'strip' waar de gasbehandelingsinstallatie zich bevindt, ligt gedraaid ten opzichte van deze verkaveling – opgespannen tussen het kleinschalige Langelo en het weidse land-

schap van het beekdal. Door de specifieke plaatsing van de drie onderdelen – putten, meetstations, gasbehandeling – wordt het onderliggende landschap geaccentueerd. De putten en de meetstations volgen de radiale structuur, de strip gaat er juist tegenin. Bovendien hebben de terreinen op zichzelf een duidelijke belevingswaarde voor passanten.

Op de strip zijn de elementen van het lineaire gasbehandelingsproces vormgegeven in een plint van zilvergrijze betonnen gebouwen. Een afwateringskanaal – de strook loopt immers van hoog naar laag – versterkt het lineaire karakter. Aan beide uiteindes bevestigen markante elementen het monumentale karakter van het gascomplex.

Naast het talud voor de plint van zilvergrijze betonnen gebouwen ligt een fietspad met een dubbele rij eiken.

Het ontwerp voor de gasopslag. Doordat de bovenste twee delen de structuur van de laanbeplantingen en bosstroken volgen, en de 'strip' met de gasbehandelingsinstallatie gedraaid ligt, wordt het landschap geaccentueerd.

Markante elementen bevestigen het monumentale karakter van het gascomplex. Zo staat aan de kant van het beekdal de eenzame affakkeltoren

De meetstations, gezien vanaf de openbare weg.

Door de aanwezigheid van de gasopslag niet te ontkennen ontstaat een nieuw landschap met een eigen schoonheid. Het gasopslagterrein heeft een duidelijke belevingswaarde voor passanten.

Bij het dorp staat een piramidevormige aarden uitkijkheuvel – vanaf waar het publiek een ongekend zicht heeft op een functie die normaal gesproken weggestopt is. Aan de kant van het beekdal staat de eenzame affakkeltoren. Een talud houdt over de gehele lengte het hekwerk dat het gasterrein omheint uit het

zicht. Naast het talud, waarin controlegebouwen en de entree zijn verwerkt, ligt een fietspad met een dubbele rij eiken. Aan de noordzijde van de strip is een bos geplant, toegankelijk voor wandelaars en een belangrijke ecologische verbinding tussen het beekdal en de waterplas in het bestaande bosgebied.

Gasopslag Langelo

Niet wegstoppen,
maar tonen

*

Contrast tussen
landschapstypen

*

Creëren van
belevingswaarde

Geluidswal langs A28

De wal die weg en heide verbindt

bos
snelweg
geluidswal
infrastructuur
heide
ecoduct

Project

Geluidswal langs
snelweg A28

Locatie

Spier

Ontwerp

2011-2013

Realisatie

2015

Lengte

6 km

Initiatiefnemers

Provincie Drenthe,
Dienst Landelijk Gebied

Ontwerpers

Parklaan Landschaps-
architecten i.s.m. BWZ
ingenieurs, Oranjewoud
(nu Antea Group), Bureau
Waardenburg

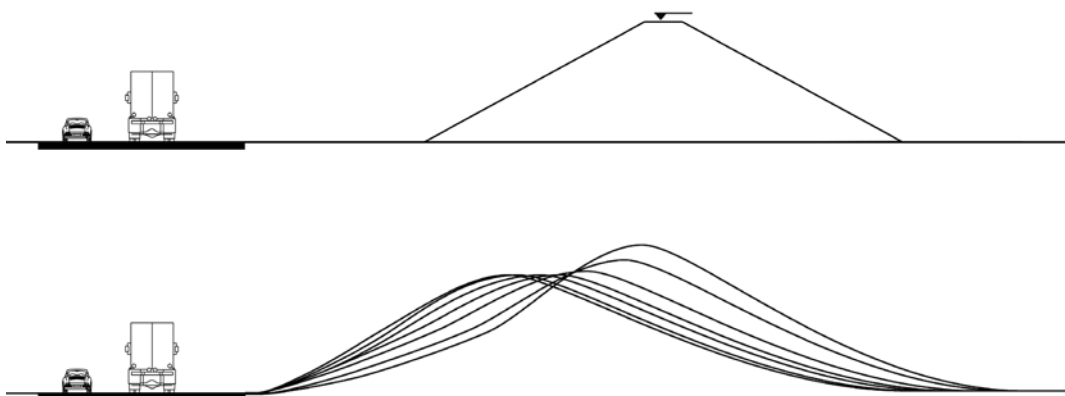
Landschapstype

Esdorpenlandschap

Het had weinig gescheeld of de geluidswal tussen de A28 en natuurgebied Dwingelderveld was een kaarsrechte dijk geworden. De technische tekeningen lagen al klaar en ook het bestemmingsplan was gereed. Het enige wat nog miste was een ontwerp voor de landschappelijke inpassing van het civieltechnische werk. Voor die klus waren de landschapsarchitecten van het

Bossche bureau Parklaan in beeld. Zij stelden het idee van een strakke 'deltadijk' ter discussie. Volgens hen is de A28 als een 'parkway' die zich op sierlijke wijze een weg baant door het landschap. Een harde scheiding is dan niet op zijn plaats. Parklaan tekende een wering die de geluidsoverlast beperkt en gelijktijdig autoweg en landschap verbindt.

Het ontwerp voor de zes kilometer lange geluidswal bestaat uit een glooiend en afwisselend profiel dat voor automobilisten een aangenaam beeld oplevert. Het achterliggende landschap wordt over de wal tot aan de weg doorgetrokken. Ten zuiden van het dorp Spier domineert heidevegetatie, een duidelijke verwijzing naar Nationaal Park Dwingelderveld.

Oorspronkelijk was het idee om de geluidswal als kaarsrechte dijk vorm te geven (boven). De landschapsarchitecten van bureau Parklaan stelden een glooiend en afwisselend profiel voor.

De ontwerptekeningen tonen de ligging van een nieuw ecoduct – ietwat dwars op de snelweg –, en hoe het achterliggende landschap over de geluidswal tot in de middenberm loopt.

De A28 is als een parkway die zich op sierlijke wijze een weg baant door het landschap

Twee contrasterende werelden komen samen.
De auto's op de snelweg, de verstilde vlakte van
het drassige Dwingelderveld

De geluidswal gezien vanaf de snelweg
en vanuit het Dwingelderveld.

Geluidswal A28 Spier

Geluidswal verbindt
landschap en snelweg

★

Uitkijkpunt als
recreatief knooppunt

★

Werk met werk:
zandafgraving en
natuurontwikkeling

De geluidswal is
een vanzelfsprekend
onderdeel van
het bosgebied

Het uitkijkpunt
heeft de vorm van
een schapenkop.

Ten noorden van Spier is de wal bosrijker door de aanplant van lariksen en dennenbomen. Ter hoogte van de entree tot het Dwingelderveld is een uitkijkpunt gemaakt in de vorm van een cortenstalen schapenkop. Wie er vanaf de parkeerplaats naartoe wandelt, ervaart hoe goed de geluidswal werkt. Ondanks het zachte geraas van het autoverkeer lijkt de snelweg verder weg dan ooit. Het subtiële ontwerp van de geluidswal wekt de indruk dat bos en heideland aan de andere kant doorlopen. Op de uitkijktoren komen de twee contrasterende werelden samen. Links de auto's op snelweg, rechts de verstilte vlakte van het drassige Dwingelderveld.

In samenhang met de geluidswal ontwierp Parklaan ook een ecodeuct. De overgang is niet haaks op de weg geplaatst, maar schuin. Zo maakt het object onderdeel uit van het landschap, en niet van de weg.

Overigens zijn in dit project op slimme wijze verschillende werkzaamheden gecombineerd. Het zand voor de geluidswal is bijvoorbeeld afkomstig uit een nabij gelegen landbouwenclave die is afgegraven om de natuurwaarden van het Dwingelderveld te versterken.

Bedrijventerrein Buitenvaart II

Gespaard landschap

open
 leefbaarheid **landschap**
 veengebied bedrijventerrein
 lintdorp

Plan voor bedrijventerrein Buitenvaart II. Door het gebied op te knippen blijft het weidegebied Hollandsche Wijken gevrijwaard van bebouwing.

De planvorming nam jaren in beslag, maar in Hoogeveen wordt inmiddels gebouwd aan bedrijventerrein Buitenvaart II, waar onder meer een auto-dealer en zuivelhandel DOC Kaas zijn gevestigd. De ellengange procedure – de eerste plannen stammen al uit 1999 – heeft niet verhinderd dat de bouw van de splinternieuwe werklocatie zorgvuldig is aangepakt. In plaats van het 150 hectare grote terrein pal naast de snelweg A37 en het bestaande Buitenvaart I aan te leggen, is de werklocatie opgeknipt in twee delen. Het kleinste deel (dat deels gereed is) ligt aan de snelweg, terwijl het andere deel ten zuiden van de Langedijk komt te liggen. Het tussengelegen gebied blijft gevrijwaard van

bebouwing en dat is niet zonder reden. Hier ligt namelijk het waardevolle weidegebied de Hollandsche Wijken, een afgegraven veengebied in een strak verkavelingspatroon van langgerekte sloten. De Langedijk is de oude ontginningsbasis van het dorp Hollandscheveld, een achttiende-eeuwse nederzetting voor veenarbeiders. Door het opknippen van het bedrijventerrein komt de woonkwaliteit van dit lintdorp niet in het geding.

Het geometrische ontwerp sluit naadloos aan bij het weidse landschap. Het terrein wordt via de verlengde Meester Cramerweg – die ook verdubbeld is en aangeplant met een bomenrij – verbonden met de A37.

Impressie van het veengebied: strakke verkaveling, lange sloten.

Bedrijventerrein Buitenvaart II

Borgen van landschap-pelijke structuur en archeologische waarden

*

Ambitieuze beeld-kwaliteitsplan

Project
Aanleg bedrijventerrein

Locatie
Hoogeveen

Ontwerp
2000-2013

Realisatie
Vanaf 2015

Oppervlakte
150 ha

Initiatiefnemer
Gemeente Hoogeveen

Ontwerpers
Bureau HOSPER, Adecs

Landschapstype
Landschap van de Veenkoloniën

Oude Diep bij Hoogeveen

De beek die weer beek werd

Landschappelijke inpassing van duurzame energiebronnen

Bouwen aan Drentse energie-
landschappen

Inspiratie: maatregelen voor biodiversiteit

Hoe meer soorten hoe beter

Duurzaam Drenthe

De opgaven waar iedereen over spreekt: de transitie naar duurzame energie, het inspelen op de gevolgen van klimaatverandering, het zorg dragen voor de ecologische kwaliteit. Ondanks de ruimtelijke gevolgen van deze vraagstukken is de ruimtelijke weerslag van energiemaatregelen (windparken, zonnenvelden) en klimaatadaptatie nog nauwelijks in het veld waarneembaar. Daarom in dit blok onder meer een studie naar hoe duurzame energiebronnen een plek kunnen krijgen in het Drentse landschap. En het waterbergingsproject Oude Diep bij Hoogeveen, waar de logica van het oude beekdal in ere is hersteld.

Waterbergingsgebied Oude Diep

De beek die weer beek werd

beekherstel natuur
recreatie **waterberging**
waterzuivering

Project

Waterbergingsgebied
in combinatie met
waterzuivering en
natuurontwikkeling

Locatie

Hoogeveen

Ontwerp

2005

Realisatie

2006-2008

Oppervlakte

45 ha

Initiatiefnemers

Gemeente Hoogeveen,
Waterschap Reest en
Wieden

Partners

Provincie Drenthe,
DLG, Agentschap NL

Landschapstype

Esdorpenlandschap

De teruggraven Oude Diep ligt pal naast de gekanaliseerde Oude Diep. In het helofytenfilter (onder) wordt water uit Hogeveen op natuurlijke wijze gezuiverd.

Decennialang lag het Oude Diep, aan de noordkant van Hogeveen, kaarsrecht in het landschap. De beek was in de jaren zestig voor landbouwkundige doeleinden ‘genormaliseerd’. Daar is sinds kort verandering in gekomen. Het kanaal ligt er nog steeds, maar pal ernaast stroomt door het oorspronkelijke beekdal weer een slingerende beek, die zich met enorme meanders een weg door het landschap baant. De nieuw gegraven beek – eigenlijk dus een ‘nieuw’ Oude Diep – zorgt vanwege de grote meanders dat in perioden van piekafvoer overtollig

water langer wordt vastgehouden. Daarmee wordt voorkomen dat de inwoners van de stad Meppel in de laaggelegen zuidwesthoek van de provincie natte voeten krijgen. Daarnaast dient het project ook een kwaliteitsdoel. In het beekdal is een helofytenfilter aangelegd, waarmee overstortwater uit het Hogeveense riool – dat tot dan toe op vijvers in de nabijgelegen woonwijk werd geloosd – en regenwater van het industrieterrein De Wieken door rietstengels gezuiverd wordt. Het schone water stroomt via de zogenoemde ‘spoonsloot’ in het Oude Diep.

Het Oude Diep baant zicht met enorme meanders door het landschap.

Waterbergingsgebied Oude Diep Hoogeveen

Opgaven bundelen

*

Inspelen op landschappelijke
logica van beekdal

De ecologische waarde van het gebied is vergroot. Er is een broekbos geplant, er zijn poelen gegraven en het gras- en rietland wordt extensief beheerd. Het herstelde beekdal is bovendien een populair uitloopgebied voor hondenbezitters en wandelaars.

Daarmee dient het project ook een cultureel doel: velen wisten niet dat zich hier, bij spoorlijn en industriegebied, een oeroud beekdal bevindt. Door in te spelen op de landschappelijke logica – wateropvang in een dal – is die herkenbaarheid hersteld.

Het project dient een cultureel doel: velen wisten niet dat zich hier een oeroud beekdal bevindt

Landschappelijke inpassing van duurzame energiebronnen

Bouwen aan Drentse energielandschappen

 zonneparken
windmolens inpassing
 klimaat **duurzaamheid**
 energietransitie **landschapsbouw**
 biomassa

Op verzoek van de provincie Drenthe onderzochten de landschapsarchitecten van het Amersfoortse bureau H+N+S hoe het duurzaam opwekken van energie op zorgvuldige wijze een plek kan krijgen in het Drentse landschap. Anders gezegd: hoe zorgen we ervoor dat ondanks de komst van bijvoorbeeld windturbines, de aanplant van biomassa of de aanleg van zonneparken Drenthe nog Drenthe blijft? Hoe voorkom je dat kenmerkende landschappen door de komst van energieopwekkers veranderen in industriële gebieden? En zijn 'slimme' combinaties met andere functies en op-gaven denkbaar? De studie is geen beleid, maar vooral bedoeld als inspiratiebron. In de studie worden drie landschappelijke eenheden onderscheiden. Op het Drents Plateau kan, onder meer door de

aanwezigheid van een fijnmazige beplantingsstructuur en de historische gemeenschapszin, voor eigen gebruik energie worden opgewekt. Denk aan de plaatsing van dorpsmolens in de beekdalen – met nieuwe beplanting dichtbij het standpunt van de 'waarnemer' – of aan clusters van dorpsmolens in het jonge ontginningslandschap, op enige afstand van de omliggende dorpen. De landschapsarchitecten van H+N+S hebben oog voor detail. Zo schrijven zij dat het molens van hetzelfde type moeten zijn, dat overige objecten in de mastvoet geïntegreerd moeten worden en dat de molens synchroon moeten draaien. De Hondsrug kan vanwege de vele natuurgebieden uitgroeien tot een klimaatlandschap waar bijvoorbeeld maatregelen voor waterberging en tegen verdroging worden genomen.

Project

Studie naar de inpassing van duurzame energiebronnen in het Drentse landschap

Ontwerp
2017

Initiatiefnemer
Provincie Drenthe

Ontwerper
H+N+S Landschapsarchitecten

Landschapstype
Esdorpenlandschap, wegdorpenlandschap, landschap van de Veenkoloniën

Hoe zorgen we dat ondanks de komst van windturbines, de aanplant van biomassa en de aanleg van zonneparken Drenthe nog Drenthe blijft?

Energie-landschappen Drenthe

Principes voor landschappelijke inpassing

*

Combinaties met andere opgaven

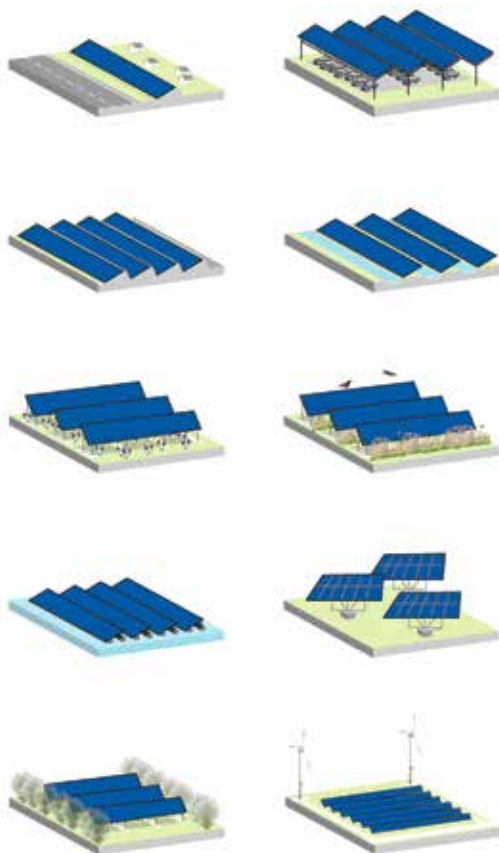
*

Energiewinning als landschapsbouw

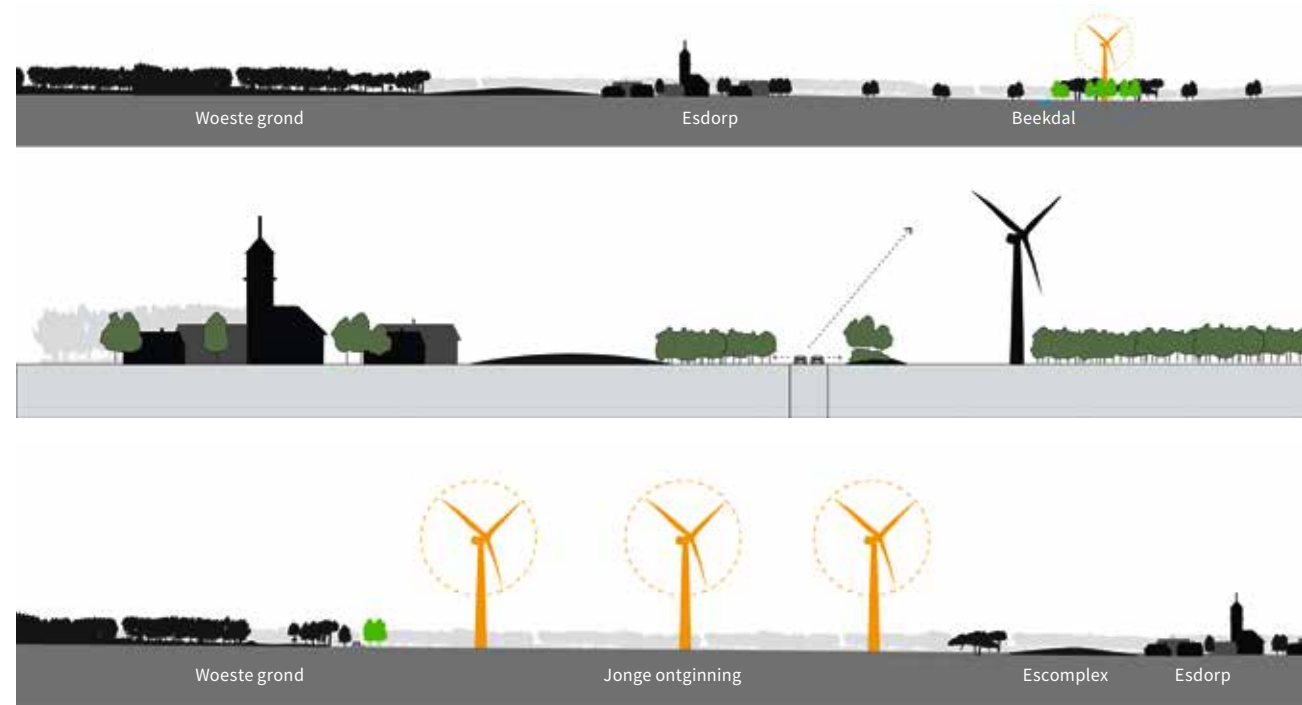
De plaatsing van zonnepanelen kan hiermee samengaan, mits ze aan de 'achterkanten' van het landschap worden geplaatst en niet zichtbaar zijn vanaf de weg of vanuit de woningen. Vanuit dit idee bieden de flanken van het Hunzedal of de achterzijdes van lintdorpen mogelijkheden, maar zonnepanelen kunnen ook als nieuwe landschappelijke iconen voor

kwaliteit zorgen. Voor het landbouwlandschap van de Veenkoloniën tot slot pleiten de ontwerpers van H+N+S voor een omslag naar een *biobased* agro-economie. Opvallend aan de studie is dat de energie-installaties gezien worden als instrumenten voor landschapsbouw. De dorpsmolens in het esdorpenlandschap kunnen samengaan met nieuwe beplanting, waardoor verdwenen structuren in het coulissenlandschap weer zichtbaar worden. De aanplant van biomassa zorgt voor het herstel van es- en beekdalranden en houtwallen. Nieuwe molens op de Hondsrug kunnen leiden tot de aanleg van zogenoemde 'windbossen' en zonnepanelen kunnen in het natuurgebied Bargerveen de groei van het hoogveen bevorderen.

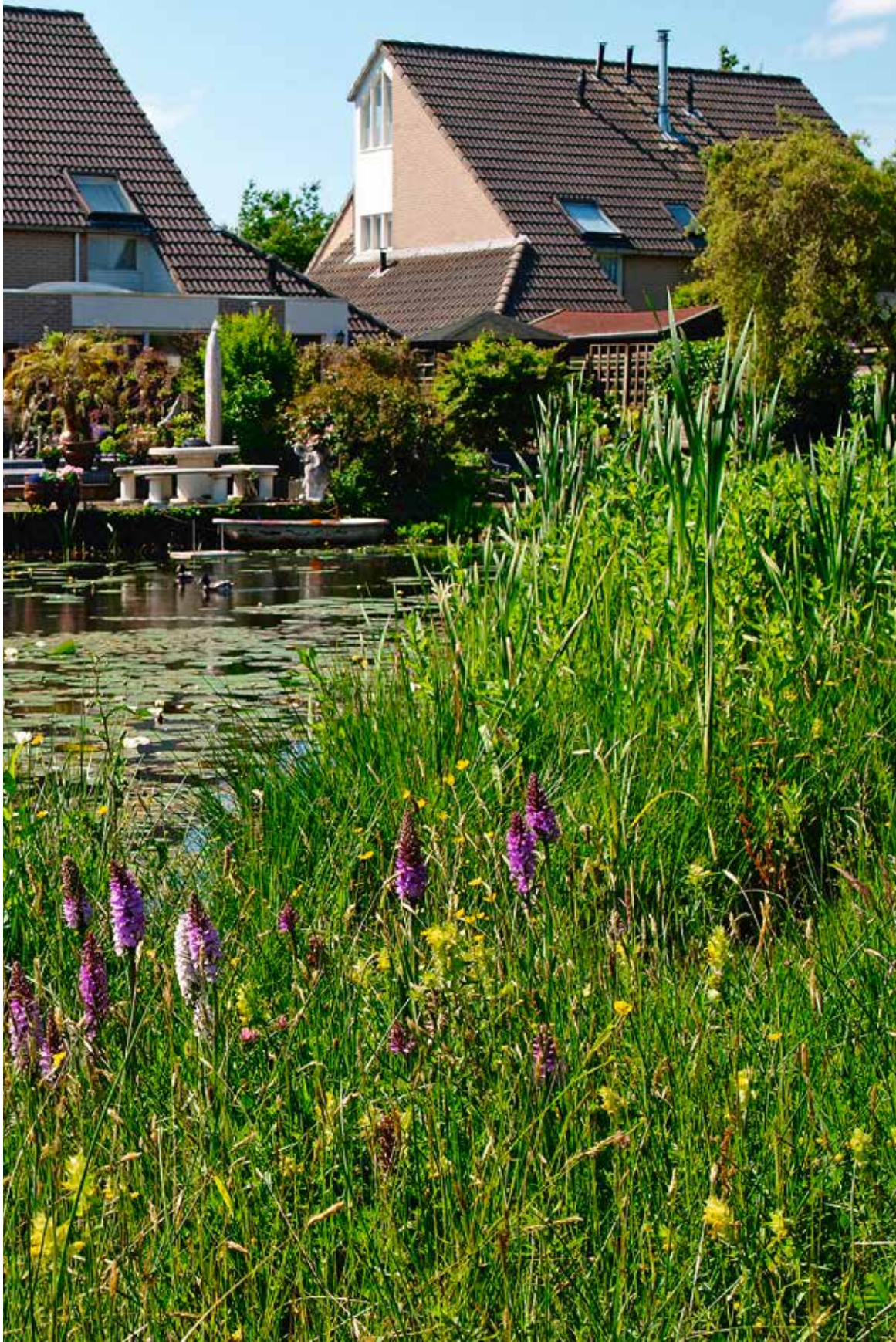
Zonnepanelen kunnen met tal van functies gecombineerd worden. Zoals een geluidswal, parkeren, waterberging, natuurbeheer, de huisvesting van dieren of windenergie.

In het esdorpenlandschap kan nieuwe beplanting om een dorpsmolen te maskeren, verdwenen structuren weer zichtbaar maken. Dit is een vorm van landschapsbouw waarmee het coulissenlandschap ontwikkeld kan worden.

Principes voor het plaatsen van windmolens. Een enkele molen zet je aan de beekdalrand, met nieuwe beplanting dichtbij het standpunt van de waarnemer. Een cluster van molens staat in het landschap van de jonge ontginningen op enige afstand van de dorpen.

 houtwallen **nestkasten**
halfbestrating bloemrijke grasmengsels
 groene daken

Inspiratie: maatregelen
voor biodiversiteit

Hoe meer soorten hoe beter

De biodiversiteit staat onder druk, niet alleen in natuurgebieden, maar ook daarbuiten. Het gaat om zoogdieren, vogels, insecten en planten. Niet voor niets presenteerde een samenwerkingsverband van uiteenlopende organisaties – waaronder boeren, natuurorganisaties, onderzoekers en de Rabobank – eind 2018 het Deltaplan Biodiversiteit. Dit grootse gebaar is meer dan noodzakelijk. In lopende projecten zijn relatief gemakkelijke en uitvoerbare ingrepen denkbaar om de soortenrijkdom in stad en land te versterken. Een bekend voorbeeld is het

inzaaien van bloemrijke grasmengsels langs wegen en paden, op bedrijventerreinen en op particuliere gronden. Dit is goed voor bijen, vlinders en tal van andere planten en dieren. Bovendien draagt het bij aan een plezierige leefomgeving. Het is belangrijk om inheemse soorten te gebruiken, die passen bij de terreinomstandigheden – schraal of voedselrijk, droog of nat. Het op ecologische wijze beheren van openbaar groen, bermen en taluds – binnen en buiten de bebouwde kom – zorgt eveneens voor een versterking van de biodiversiteit.

Veel houtwallen, singels, sloten en hagen – voor vogels, zoogdieren en insecten van belang – zijn door schaalvergroting verloren gegaan. Dit is niet alleen schadelijk voor de biodiversiteit, maar ook voor de herkenbaarheid van het landschap. Het terugbrengen van bepaalde landschapsstructuren en de aanplant van bomen en struiken, zoals meidoorn, lijsterbes, sleedoorn en braam, leveren niet alleen een bijdrage aan een gevarieerd landschap, maar zorgen ook dat verdwenen soorten terugkeren. Nieuw zijn de voedselbossen waar natuur en het

Een bloeiende berm langs de N34 bij Gasselte. Foto's: Hans Dekker

telen van eetbare gewassen hand in hand gaan. Een efficiënte manier om de biodiversiteit te vergroten is het vergroenen van daken. Natuurlijke begroeiing op hoogte – met zaden en insecten – biedt vogels voedsel, nestgelegenheid en een toevluchtsoord. Daarnaast leveren groene daken een bijdrage aan

duurzaamheidsdoelstellingen op het gebied van waterberging, warmte-isolatie en verkoeling. Door de steeds betere isolatie van huizen is het voor diersoorten lastiger om te nestelen. Nestkasten – ingemetseld of aan de gevel – scheppen mogelijkheden voor vogels en vleur-

muizen. Kleine aanpassingen aan spouwmuren, dakpannen en dakgoten creëren nieuwe kansen voor vleermuizen, gierzwaluwen en huismussen. Het is geen nieuws dat kunstlicht een verstorend effect heeft op vleermuizen en andere nachtdieren. Door verstandig met verlichting om te gaan kunnen negatieve effecten

Groene daken en halfverharding zijn goede maatregelen om de soortenrijkdom te vergroten.

worden beperkt. Plaats lampen bijvoorbeeld alleen waar dit echt nodig is, en signalering kan ook met reflectoren. Zorg dat buitenverlichting automatisch uitgaat als deze niet nodig is en verlicht gebouwen van boven naar beneden en niet van onder naar boven. Waar verharding niet nodig is, kan halfbestrating wor-

den gebruikt, bijvoorbeeld in tuinen of op parkeerplaatsen. De openingen tussen de stenen bieden ruimte aan straatgras, weegbree, paarse dovenetel en klein kruiskruid, en zorgen voor een betere infiltratie van regenwater. De planten zorgen voor zaden en de komst van insecten, en die dienen weer als voedsel voor vogels. Veel vogels

profiteren van een ruime aanwezigheid van inheemse planten.

Landgoed Scholtenszathe

Warmte en geborgenheid in een weids en streng landschap

Boerenerf in Garminge

Zoals het hoort

Schaapskooi Weiteveen

Verzonken in het landschap, rijzend uit het veen

Nieuwe boeren

De agrarische sector staat voor uiteenlopende uitdagingen. Boerenbedrijven moeten niet alleen verduurzamen – met het oog op het tegengaan van klimaatverandering of het invoeren van een dier-vriendelijker bedrijfsvoering –, de economische omstandigheden vereisen tegelijkertijd dat agrariërs nieuwe wegen bewandelen. Dat kan verbreding zijn, uitbreiding, de toepassing van nieuwe technologieën of schaalvergroting. Al deze ontwikkelingen hebben ruimtelijke consequenties. In dit hoofdstuk drie voorlopers die op voorbeeldige wijze vorm hebben gegeven aan de landschappelijke verschijningsvorm van hun project of koerswijziging. De akkerbouwer die een landgoed startte, het boerengezin dat mooie stallen bouwde, de nieuwe schaapskooi die ingebed werd in het landschap.

Landgoed Scholtenszathe

Warmte en geborgenheid in een weids en streng landschap

Project

Transformatie
akkerbouwbedrijf
tot multifunctioneel
landgoed

Locatie

Klazienaveen-Noord

Oppervlakte

1100 ha

Initiatiefnemers

Landgoed Scholtenszathe
bv (voorheen Maatschappij
Klazienaveen)

Ontwerper

Eelerwoude

Landschapstype

Landschap van de
Veenkoloniën

★
leegte verbreding
 akkerbouw **landgoed**
bos veenontginning
 toekomstperspectief

Het wekt enige verbazing om in het lege, soms gure land van de Veenkoloniën een gemengd bos aan te treffen, compleet met lanen, wandelpaden en zichtassen. En er is meer: op de kop van het Scholtenskanaal staat een grote woning, ont-

worpen in de stijl van een traditioneel landhuis. Het kanaal zelf doet denken aan een *grand canal* in renaissancestijl. Het gebied rondom het langgerekte lintdorp Klazienaveen-Noord draagt sinds 1998 de naam Landgoed Scholtens-

zathe, vernoemd naar landbouwindustrieel Willem Albert Scholten die hier in de negentiende eeuw een akkerbouwbedrijf begon. Het landgoed is nog altijd de thuishaven van een modern boerenbedrijf, dat in handen is van Scholtens

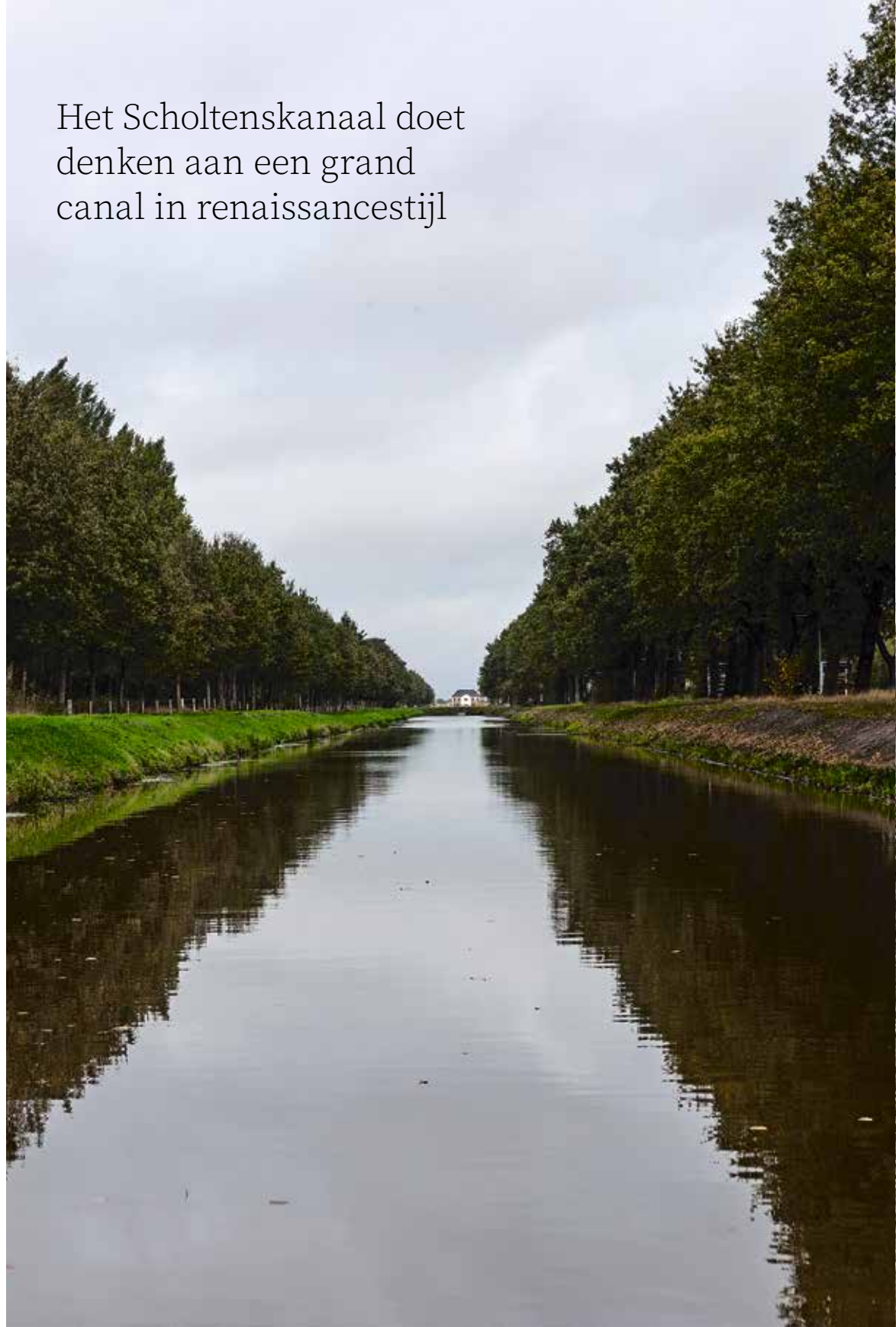
nazaten. Op de akkers tussen de bosvakken worden onder meer frietaardappelen, suikerbieten, koolzaad, plantuien, maanzaad en wintergerst verbouwd.

Het idee om een landgoed te stichten ontstond uit pure noodzaak. Eind jaren negentig had het akkerbouwbedrijf – toen nog Maatschappij Klazienaveen geheten – te maken met lage rendementen. Bovendien kwam in diezelfde periode een claim van de overheid op tafel om 80 hectare in te richten als ecologische verbindingzone.

De optie om het agrarische land de status van landgoed te geven – in juridische termen ‘gerangschikt onder de Natuurschoonwet’ – bleek een antwoord op beide vraagstukken. De 80 hectare kon in bezit blijven, de gronden werden vrijgesteld van successierechten – met het oog op vererving een aantrekkelijk vooruitzicht – en voor de hectares die voor de aanleg van natuur uit productie werden genomen ontving het bedrijf compensatiegelden. De status van landgoed vergt ingrijpende landschappelijke aanpassingen. Dertig procent van het eigendom – in dit geval

De nieuwe woning op de kop van het Scholtenskanaal is ontworpen in de stijl van een traditioneel landhuis.

Het Scholtenskanaal doet
denken aan een grand
canal in renaissancestijl

Landgoed Scholtenszathe is nog altijd de thuisbasis van een akkerbouwbedrijf.

In het oostelijk deel overheerst de lege weidsheid, de akkers strekken zich uit tot aan de horizon, de randen zijn beplant met hagen

300 hectare – moet worden ingeplant met bos. Daarnaast zijn wandelpaden nodig, want landgoederen zijn voor een groot deel openbaar toegankelijk. Perceelsgrenzen, die per stuk niet groter mogen zijn dan 20 hectare, moeten worden gemarkeerd met houtopstanden.

Aan het landgoedontwerp voor Scholtenszathe liggen politieke, financiële en bedrijfsmatige randvoorwaarden ten grond-

slag. De belangrijkste betreft de locatie van het nieuwe bos. De initiatiefnemers hadden een voorkeur voor bosaanplant aan de oostzijde – waar de gronden langs de gekanaliseerde Runde een stuk armer zijn – maar de overheid wilde dat de nieuwe natuur een bufferzone zou vormen tussen de akkerlanden en het al bestaande, aan de westzijde gelegen Oosterbos. En zo geschiedde: tussen het Scholtenskanaal en het Oos-

terbos zijn 1,8 miljoen bomen geplant, waaronder berken, eiken en populieren. Daarnaast is 45 hectare land ingericht als zogenoemde ‘buffernatuur’. De oude ontginningsstructuur – waarlangs het veengebied door de eeuwen heen is afgegraven – bleek uitermate geschikt voor de toevoeging van klassieke landgoedelementen. In de rechte bosvakken zijn de ontginningslijnen ingezet voor bomenlanen,

Directeur Frans Nevels: ‘Met het landgoed hebben we diversiteit aangebracht in een eentonig landschap’

De oude ontginningstructuur is geschikt voor het toevoegen van klassieke landgoedelementen, zoals vakken met gemengd bos, lanen en zichtassen.

voetpaden en zichtassen. Het kanaal, waarover de turf werd afgevoerd, en de oude ontsluitingsweg door het dorp vormen de hoofdas, als ware het de oprijlaan van het nieuwe landgoed. Aan het einde van deze as staat het hoofdhuis, in 2011 gebouwd door de achterkleinzoon van Willem Albert Scholten. Halverwege staan de imposante gebouwen van het akkerbouwbedrijf, in het zuiden de woonhuizen van Klazienaveen-Noord. Op de kruising met de oost-westgelegen Verlengde Splitting staat de oude Veenkerk. De familie Scholten liet dit rijksmonument in 1922 bouwen – het onderstreept de band met Klazienaveen en het landschap. Het oostelijke deel van het landgoed, waar ook nog een klein hoogveengebied ligt, overheerst de lege weidsheid. De akkers strekken zich uit tot aan de horizon, de randen zijn beplant met hagen.

Waar in de beginjaren de combinatie van natuur en landbouw soms tot spanning leidde, is het bedrijf zich door de jaren heen meer en meer als landgoed gaan gedragen. Dat uit zich in een verbreding van de activiteiten. Door de bossen lopen Hereford runderen waarvan het vlees als streekproduct wordt verkocht. Het aantal wandelaars en fietsers dat het gebied bezoekt neemt toe en de door Scholtenszathe georganiseerde boswandelingen zijn populair.

Regelmatig worden schoolklassen ontvangen om kinderen wegwijs te maken in het reilen en zeilen van een boerenbedrijf. De laatste jaren domineert duurzaamheid de agenda. Er wordt zuinig omgesprongen met chemische gewasbeschermingsmiddelen en in 2014 zijn op de daken van de schuren 4600 zonnepanelen geplaatst. Op dit moment wordt verkend hoe de verduurzaming kan worden doorgezet, zodat het landgoed ook op lange termijn toekomstbestendig is.

De keuze voor een landgoed in het hart van de Veenkoloniën doet vanuit landschappelijk oogpunt vreemd aan – of zoals een buurtbewoner in de begintijd zei: ‘Wat doen al die bomen hier?’ Inmiddels staan de kwaliteiten van Scholtenszathe buiten kijf. In de woorden van directeur Frans Nevels: ‘Met het landgoed hebben we diversiteit aangebracht in een eentonig landschap. Het samenspel van landgoed en omgeving werkt – Scholtenszathe brengt op een gebiedseigen manier warmte en geborgenheid in een leeg en streng landschap.’

Landgoed Scholtenszathe

Landgoedontwikkeling als toekomstperspectief

* Contrast tussen besloten landgoed en open Veenkoloniën

* Verbreding akkerbouwbedrijf

* Recreatiegebied

Nieuw boerenerf
in Garminge

Zoals het hoort

 duurzaam **erf**
 biologisch stallen
 inpassing **melkveehouderij**

De gevel van de stal is bekleed met hout.

Tussen alle gebouwen met damwandconstructies vallen de veestallen aan de Schapendijk in Garminge extra op. De gevels van de twee bouwwerken zijn, net als de gevel van de boerderijwoning, bekleed met hout. De betonnen wand van de buitenste stal is gemaskeerd met een groene landschapswal – van een afstand lijkt het alsof de stal verzonken in het landschap ligt.

Deze voorbeeldige inpassing van een nieuw boerenerf is niet het gevolg van een speciale aanpak of een vernuftig

ontwerp. Beide ingrepen – de houten gevels, de landschapswal – zijn het gevolg van de wijze waarop de familie Boer haar biologische boerenbedrijf runt.

Toen ze in 2008 naar deze nieuwe huiskavel verhuisden – renovatie van de oude boerderij even verderop bracht geen uitbreidingsmogelijkheden met zich mee – wisten Jaap en Anke Boer precies wat ze wilden. Of eigenlijk: wat ze niet wilden. Het erf moest vanzelfsprekend zijn, een natuur-

Project
Nieuw boerenerf

Locatie
Garminge

Realisatie
2007-2008

Oppervlakte
1,5 ha

Initiatiefnemer
Familie Boer

Ontwerpers
DLV, A. de Boer

Landschapstype
Esdorpenlandschap

Nieuw boerenerf Garminje

Bescheiden aanpak

*

Simpele ingrepen en
materialen

Het erf moest vanzelfsprekend zijn,
een natuurlijk karakter krijgen

Door het zorgvuldige ontwerp gaat het boerenerf van de familie Boer mooi op in het landschap. Cruciaal is de landschapswal – het lijkt alsof de stal verzonken in het landschap ligt.

lijk karakter krijgen. Dat vertaalde zich naast de houten gevels en de wal – als idee ontstaan toen voor de bouw van de stallen een enorme hoeveelheid leem vrijkwam – in open en simpele prefabstallen voor de koeien (in plaats van modern en high tech). Plus een rij van populieren aan de achterzijde, een onbestraat voorterrein en een tuin voor planten die elders overbodig waren geraakt.

Het huis wordt verwarmd via een ingenieus systeem waarmee door 1,5 kilometer buisleiding warmte wordt onttrokken aan de door de koeien geproduceerde mest. De zonnepanelen op het dak zijn zwart – blauw met aluminium randen zou alleen maar opvallen. Voor de toekomst wordt gedacht aan een voedselbos op het erf. De agrarisch ondernemers hebben nog een tweede pet

op. Hun oude erf hebben ze ontwikkeld tot een woonlocatie met vier vrijstaande en vier starterswoningen. Ook hier geldt de rechttoe-rechtaan-aanpak: de huizen zijn ontworpen in de stijl van de boerenschuur en het openbaar groen wordt in samenspraak met de bewoners aangelegd. Of zoals Jaap en Anke Boer zeggen: 'Zo hoort het nu eenmaal.'

Schaapskooi in Weiteveen

Verzonken in het landschap, rijzend uit het veen

Project

Nieuwbouw schaapskooi
en aanleg toeristisch
knooppunt

Locatie

Weiteveen

Ontwerp

2014-2016

Realisatie

2017-2018

Initiatiefnemers

Schaapsherder Luuc Bos,
Staatsbosbeheer,
provincie Drenthe

Partners

Prolander, Bestuurs-
commissie Bargerveen-
Schoonebeek, Interreg,
gemeente Emmen

Ontwerpers

Daad Architecten,
Prolander (landschaps-
ontwerp), Witteveen
en Bos (uitwerking)

Landschapstype

Landschap van de
Veenkoloniën

Aan de rand van de provincie, ten oosten van het dorpje Weiteveen en vlakbij de Duitse grens, doorkruist herder Luuc Bos met zijn schaapskudde de heide van het ondoordringbare Bargerveen. Dit 2100 hectare grote veenland bleef merendeels gevrijwaard van de groot-schalige turfwinning waarmee grote delen van Oost-Drenthe zijn afgegraven. Nu wordt het gekoesterd als natuureservaat, een plek waar het veen nog ‘leeft en trilt’, en stilte en leegte de boventoon voeren.

De inzet van schapen is kenmerkend voor Drenthe. De grazende kuddes zorgen dat opgaande beplanting – zoals heide en veenflora – geen kans maakt. In de potstallen wordt hun mest verzameld en vermeerderd, om vervolgens gebruikt te worden op de landbouwgronden in de omgeving. Omdat de kudde van herder Bos – bestaande uit Schoonebeeker schapen – werd uitgebreid tot 1000 dieren, ontstond de noodzaak van een nieuw onderkomen. Op een

hoger gelegen zandkop, aan de noordelijke dorpsrand van Weiteveen, was ruimte voor een grotere schapenstal, een tweede stal voor rundvee, een schuur en een woning. Voor de provincie, die optrad als opdrachtgever, was de verhuizing van Bos en zijn kudde aanleiding om de nieuwe locatie in te richten als toeristisch knooppunt. Concreet betekende dit de aanleg van parkeerplaatsen, paden en informatieborden en de bouw van een theehuis.

Naast de schaapskooi is een theehuis gerealiseerd. Eveneens half begraven in de grond, maar met moderne materialen zoals glas en aluminium kozijnen. Onder de schaapsdrift waarover de schapen vanuit de schaapskooi naar het Bargerveen lopen.

Een schilderij van Vincent van Gogh van Drentse plaggenhutten diende als inspiratie voor het ontwerp van de schaapskooi.

Het ensemble van de schaapskooi doet denken
aan uit het landschap oprijzende plaggenhutten
die hier in vroeger tijden stonden

De schaapskooi is een trekpleister voor jong en oud.

Herder Bos is gesteld op zijn privacy en wil ongestoord op zijn erf kunnen werken. Hij verlangde dan ook enige scheiding tussen de schaapskooi en het theehuis. Deze praktische overweging, in combinatie met de schaalsprong die Bos met zijn bedrijf doormaakte, was aanleiding voor het ontwerp van een eigentijds erf. Om de scheiding tussen publiek en privé te markeren is het erf van Bos in een grondlichaam geplaatst. De omliggende

Schaapskooi Weiteveen

Functiemenging

*

Eigentijds, maar
landschappelijk ontwerp

*

Toeristische attractie

*

Typisch Drentse functie

gebouwen – twee stallen, schuur, woning – zijn in deze heuvel geïntegreerd waardoor het grasland tot op de daken doorloopt. Van een afstand doet het ensemble denken aan de uit het landschap oprijzende plaggenhutten die hier in vroeger tijden stonden. De gebouwen zijn ten opzichte van elkaar in rechte hoeken geplaatst, voortbordurend op de rechtlijnige structuur van het omliggende ontginningslandschap.

Over het oplopende grondlichaam kunnen bezoekers door openingen in de daken via loopbruggen de stallen betreden. Van bovenaf hebben ze een goed overzicht, terwijl onder hen de dieren en de herder rustig hun gang gaan. Op de steile dakdelen die niet onder de grond liggen zijn zonnepanelen geplaatst. Op enige afstand van de schaapskooi ligt het nieuwe theehuis, vlak aan de brede schaapsdrijf waarover de schapen van en naar de heide lopen. Deze route is een uit-

sparing in het grondlichaam – zoals ook vroeger schaapsdriften verdiept in het landschap lagen, ingebed tussen houtwallen en esgronden. Het theehuis ligt net als de stallen half begraven in de heuvel. Aan de achterzijde lopen bezoekers via het oplopende landschap naar een uitzichtterras op het grasdak. De vormgeving van het gebouw is strak met veel glas en aluminium kozijnen.

Naast de schaapskooi is een waterbuffer aangelegd waarmee de waterstand in het natte veengebied op peil wordt gehouden. Ondoordringbare keileem zorgt ervoor dat het water niet doorsijpelt naar het dorp. De inwoners van Weiteveen houden droge voeten.

Maker van Drenthe

Henry Schepers is voorzitter van Dorpsbelangen Weiteveen

‘De schaapskooi is een trekpleister’

‘De komst van de schaapskooi en het theehuis is voor een klein dorp als Weiteveen een grote verandering. Het is dan ook niet meer dan normaal dat ik vanaf het begin in een zogenoemd “bufferoverleg” de belangen van het dorp heb kunnen behartigen. Ik moet zeggen dat dit goed gelukt is, en dat er gedurende het planproces goed naar onze ideeën is geluisterd. Zo spraken we mee over de ontsluiting van het recreatieve knooppunt en de aansluiting op het dorp. Bovendien hadden we specifieke wensen. We wilden graag dat de schaapskooi onderdeel werd van een ommetje door het dorp, en dat bestaande fietspaden verbeterd zouden worden. Aan beide suggesties is gehoor gegeven. Bovendien mocht de nieuwe natuur niet leiden tot wateroverlast. Een watergang heeft de waterhuishouding verbeterd. ‘Een belangrijk aspect was de samenhang met het veenloopcentrum, dat gevestigd is in de voormalige pastorie en wandelingen door het Bargerveen organiseert. Vanaf het begin heb ik gezegd dat de schaapskooi en het theehuis de potentie van het veenloopcentrum moeten benutten. Dat gebeurt nu ook. Naast gezamenlijke activiteiten – de schaapskooi en het centrum organiseerden in de kerstvakantie een levende kerststal

en een Driekoningenloop – kunnen bezoekers van de schaapskooi parkeren bij het veenloopcentrum en van daaruit te voet hun weg vervolgen. Bijkomend voordeel is dat recreanten – de schaapskooi is immers een trekpleister – op die manier ook Weiteveen zelf aandoen. Dat is goed voor de plaatselijke horeca en de middenstand. ‘De Weiteveners zijn enorm trots op het project. Dat blijkt wel uit het feit dat er geen enkele zienswijze op het plan is ingediend, tamelijk bijzonder voor zo’n grote ingreep. De mensen zijn blij met het ontwerp, de wijze waarop de gebouwen opgaan in het landschap is ronduit prachtig. De opening door de koning was een kers op de taart.’

VAM-berg in Wijster

Picknicken en fietsen op een oude vuilstort

Natuurpoort Noordsche Veld

Spelen en leren in een historisch mozaïek

Vakantievilla's in Exloo

Zonder hekken, vrij in het landschap

Drenthe vakantieland

In een recente studie naar de Drentse vrijetijdseconomie schrijven de landschapsarchitecten van bureau Lama dat de provincie kampt met een gedateerd imago over ontspanning en verblijfsrecreatie. Daarom in dit hoofdstuk projecten die dat beeld doorbreken. De vakantiewoningen bij Exloo, op de grens van Hondsrug en Veenkoloniën, breken met het traditionele idee van het vakantiepark als gesloten enclave. En de ingebruikname van een voormalige vuilstort als fietsheuvel, is een geslaagde poging om het recreatieve aanbod in Drenthe van nieuw bloed te voorzien.

VAM-berg in Wijster

Picknicken en fietsen op een oude vuilstort

industrie
heuvel * fietsen
recreatie vuilstort
attractie contrast

Project

Herontwikkeling stortlocatie tot recreatiegebied

Locatie

Wijster

Ontwerp

2017-2019

Realisatie

2017-2022

Initiatiefnemers

Attero, provincie Drenthe, Afvalzorg Assendelft

Partners

Het Drentse Landschap, gemeente Midden-Drenthe

Ontwerpers

Provincie Drenthe (fietsparcours), Rob Aben Landschapsarchitectuur (landschapsplan), Tracks & Trails (mountainbikeroute)

Landschapstype

Esdorpen- en beekdallandschap

Oude mannetjes op blitse racefietsen zwoegen omhoog, twee tieners op mountainbikes snellen over het asfalt naar beneden. Welkom op de 'Col du Vam', een heuse wielerberg in het hart van het Drentse esdorpenlandschap. De fietsroutes liggen op de hellingen van een voormalige vuilstortlocatie – in de volksmond VAM-berg genoemd,

naar de inmiddels opgeheven Vuil Afvoer Maatschappij. De routes, waaronder een kasseienstrook (in Drenthe 'flinten' genoemd) met een gemiddeld stijgingspercentage van 10 tot 15 procent, zijn onderdeel van een groter project om het vuilstortgebied – inmiddels eigendom van afvalverwerker Attero – de komende jaren om te toveren tot recreatiegebied.

De aanleiding voor het project is tweeledig. Door de afname van stortvuil en de focus van Attero op recycling en hergebruik, zal een groot deel van de VAM-berg op termijn gesloten worden – het deel waar de wielerroutes liggen is al niet meer in gebruik. De stortplaats wordt opgehoogd met zogenoemd bodemas, het residu dat overblijft na het vuilverbrandingsproces.

Door het ophogen bereikt de VAM-berg een hoogte van 63 meter. Het bracht de provincie op het idee om het project 'Dak van Drenthe' te starten, een recreatieve attractie op het hoogste punt van Noord-Nederland met 12 kilometer aan mountainbikeroutes, picknickplaatsen, speelplekken en uitkijkpunten.

De vuilstort bij Wijster staat al bekend als 'Col du Vam'.

Ontwerp en impressie voor het 'Dak van Drenthe'. De attractie op het hoogste punt van Drenthe bestaat uit picknickplaatsen, speelplekken, uitkijkpunten en 12 kilometer aan fietsroutes.

Wie bovenop staat kan niet om de vuilverbrandingsinstallatie heen. Tegelijkertijd biedt de VAM-berg zicht op de velden en bossen in het beekdal van het Oude Diep

Aan de ene kant de industrie van vuilverwerker Attero, aan de andere kant de bossen.

VAM-berg Wijster

Hoogste punt van Drenthe

*

Plek voor recycling

*

Unieke combinatie van
natuur en industrie

*

Recreatieve attractie

De nieuwe kasseienstrook, in Drenthe 'flinten' genoemd.

Het Dak van Drenthe, dat in 2022 klaar moet zijn, is vormgegeven als een dijklichaam van 800 meter lang en 150 meter breed dat als buffer dient tussen het industriële terrein van de afvalverwerking en het natuurlijke landschap aan de oostzijde. Daarmee wordt de werkelijkheid niet mooier gemaakt dan zij is. Wie bovenop staat kan niet om de vuilverbrandingsinstallatie van Attero heen. Tegelijkertijd biedt de VAM-berg zicht op de

velden en bossen in het beekdal van het Oude Diep en de es van Drijber.

In het ontwerp is het karakter van de berg als een gebiedsvreemd element benadrukt. De landschappelijke inrichting bestaat uit grote plantvakken van bloeiende heesters, en daartussen ruige en bloemrijke grasvlakken en schapenweides – een combinatie die niet gauw in Drenthe te vinden is. Het wilde karakter en de afwisseling tussen dicht en halfopen,

onderstrepen de grootsheid van de heuvel en het omliggende landschap.

Voor het materiaalgebruik is aansluiting gezocht bij de industriële aard van de plek. Meubilair, bewegwijzering, toegangstrap en bestrating worden zoveel mogelijk vervaardigd met gerecyclede materialen uit de omgeving. In het mountainbikeparcours is plek voor afgedankte objecten uit de Atterofabriek, zoals metalen buizen en zeeftrommels.

Op de VAM-berg staat een paviljoen met een tentoonstelling over het project.

Natuurpoort Noordsche Veld

Spelen en leren in een historisch mozaïek

Foto: Staatsbosbeheer

Het natuurgebied Noordsche Veld, even ten oosten van Norg, krijgt een zogenoemde recreatieve poort. Op de plek waar nu al parkeerplekken liggen en fiets- en wandelroutes starten, wordt gewerkt aan de bouw van een informatiecentrum, een winkeltje, een theehuis, een beheerkantoor van Staatsbosbeheer (dat het terrein in eigendom heeft) en een zogenoemd 'speelerf'. Daar maken kinderen spelenderwijs kennis met de ecologie en de geschiedenis van de plek. Het natuurgebied is een archeologisch monument waar sporen uit de ijzertijd te vinden zijn, zoals raatakkers en eeuwenoude karrensporen. Bovendien is het een knooppunt van landschappen: nagenoeg alle Drentse landschapstypen liggen binnen een straal van vijf kilometer.

De cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten zijn als uitgangspunt genomen voor de inrichting van het knooppunt, en dan met name de omgeving waar een omvangrijk buitenprogramma (biologisch akkertjes, wandelpaden, speelnatuur) een plek moet krijgen. Hier is gebruikgemaakt van de zogenoemde raatstructuren, sporen van een eeuwenoud cultuurlandschap, bestaande uit drie- en viersprongen, oude en nieuwe ontginningen en lage walletjes die de percelen van elkaar scheiden. Op de grond is de raatstructuur niet zichtbaar, maar op hoogtekarten en met drones is het cultuurhistorische reliëf wel degelijk herkenbaar. In het inrichtingsplan is de raatstructuur niet letterlijk

Project

Inrichting van recreatief knooppunt bij archeologisch monument

Locatie

Peest

Ontwerp

2016

Realisatie

Vanaf 2018

Oppervlakte

10 ha

Initiatiefnemers

Staatsbosbeheer, Natuur- en landschapsboerderij Noordsche Veld

Ontwerpers

Studio NOA, Eelerwoude

Landschapstype

Esdorpenlandschap

Ontwerp voor de recreatieve poort.

Ontwerp van het erf. Onder: architectonische principes voor de bebouwing.

Natuurpoort
Noordsche Veld

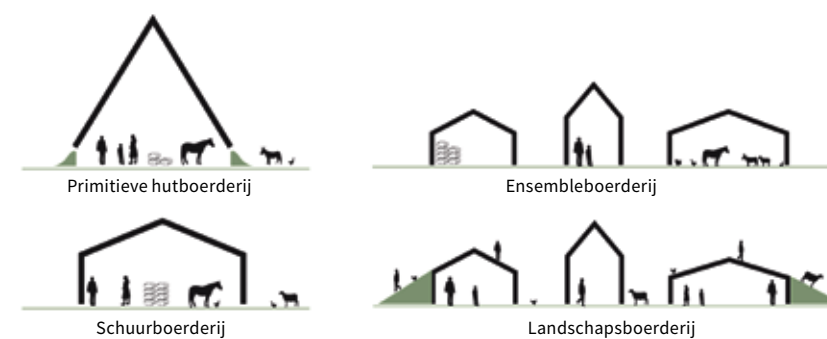
Inspiratie uit de
ondergrond

*

Natuur en recreatie
hand in hand

gekopieerd, maar wordt een mozaïek met walletjes aangebracht dat doet denken aan de Celtic fields uit vervlogen tijden. Het erf zelf – waar de bebouwing gesitueerd is – krijgt een ‘losse’ inrichting, met zichtlijnen richting het veld met raatstructuren, schapenpaadjes, bomenrijen en halfverharding. De architectuur van de gebouwen is

geïnspireerd op het archetype van de Drentse boerderij – dat wil zeggen: meerdere functies onder één dak en een open relatie met de omliggende natuur.

omgeving Hondsrug
recreatie vakantiepark
landschap geen hekken
Veenkoloniën

Vakantievilla's in Exloo

Zonder hekken, vrij in het landschap

Drie vakantievilla's zijn al gereed.

Net buiten het dorp Exloo, precies op de overgang van de bosrijke Hondsrug en de uitgestrekte landbouwgronden van de Veenkoloniën, staan drie houten vakantievilla's. Het zijn de eerste van dertig vakantiehuizen die op deze locatie in aanbouw zijn. Op de lange termijn zal het project met de naam Puur Exloo 180 vakantiehuizen tellen.

In tegenstelling tot andere vakantieparken is het landschap hier niet buiten de hekken gehouden. Sterker nog, hekken ontbreken en de woningen zijn volledig onderdeel gemaakt van de omgeving. Dat zit 'm niet alleen in het fraaie uitzicht over het dal van de Hunze, maar ook in de inbedding in het boslandschap.

Project

Bouw van 180 vakantie-
villa's (30 reeds in aanbouw)

Locatie

Exloo

Ontwerp

2017

Realisatie

Vanaf 2018

Initiatiefnemer

Kontour Vastgoed

Partner

NL Greenlabel

Ontwerper

Dijk&co Landschaps-
architectuur

Landschapstype

Esdorpenlandschap,
landschap van de
Veenkoloniën

De architectuur is Drents,
maar eigentijds – dus veel
hout, donkere kleuren
en rieten kappen,
maar ook glas

Vakantievilla's Exloo

Geen enclave

*

Unieke positie op
landschapsovergang

Paden slingeren tussen de woningen door; aan de achterzijde kunnen bewoners direct het werelderfgoed van Geopark De Hondsrug in.

De woningen zelf refereren aan Oostenrijkse chalets die half de heuvel in steken. De architectuur is Drents, maar eigentijds – dus veel hout, donkere kleuren en rieten kappen, maar ook veel glas.

Met het project onderscheiden de initiatiefnemers zich van andere aanbieders. Het publiek van Puur Exloo komt niet voor de bekende vakantieparkformule, en al helemaal niet voor het zwembad met de grote glijbaan. Bezoekers komen voor een persoonlijke en landschapelijke ervaring, waarbij de omgeving centraal staat.

De villa's staan op de overgang van de Hondsrug naar de Veenkoloniën en hebben vanuit het bos een mooi uitzicht over het weidse landschap.

Maker van Drenthe

Hielke Tillema is ontwikkelaar van vakantievilla's in Exloo

‘Wij zeiden: sluit het landschap niet buiten’

‘Van meet af aan is het onze bedoeling geweest om een vakantiepark te maken dat zich onderscheidt van andere parken in Drenthe. Voor dezelfde locatie had een vorige eigenaar al een plan gemaakt – een naar binnen gekeerd park, omheind met hekken. Toen wij op verzoek van de nieuwe eigenaar aan boord kwamen zeiden we direct: “Sluit het landschap niet buiten”. In onze optiek heeft de omgeving namelijk ontzettend veel te bieden – de scherpe overgang tussen de hooggelegen Hondsrug en de weidse Veenkoloniën, de bossen op de flanken, het Geopark.

‘Het allerbelangrijkste in dit project was dat we ons idee, ons concept zo goed mogelijk op papier kregen. Dat we konden uitleggen wat ons plan anders maakt dan het gemiddelde vakantiepark. Enerzijds zat 'm dat in de extra service die we bezoekers willen bieden, zoals een boodschappendienst of de samenwerking met het naastgelegen hotel. Anderzijds speelde het landschap een sleutelrol. Niet voor niets hebben we een landschapsarchitect een ontwerp laten maken waarin het bestaande landschap zo goed mogelijk benut is. Mensen die in onze vakantiehuizen verblijven, zijn op zoek naar luxe, maar wel in een landschappelijke en klein-

schalige setting. Het landschapsonwerp geeft daar invulling aan, door de routing, de aansluiting met het Geopark, de entree en het uitzicht.’

‘Ook hebben we tijd gestoken in het contact met partijen in de buurt, zoals ondernemers en restauranthouders in het dorp, de golfbaan en de exploitant van Eko-tours – die natuurexcursies met elektrische auto's organiseert. We wilden steun vergaren, maar ook een netwerk opbouwen. Onze gasten moeten bij hen terecht kunnen. Voor boodschappen, een hapje eten of een leuke middag uit.’

Radiotelescoopveld LOFAR

Onaardse superterp

Natuurbegraafplaats Hillig Meer

Afscheid en troost in een oeroud
gletsjermeer

Cabiners

Alleen op de wereld

Oergevoel van rust en duisternis

Het is waarom Drenthe bekend staat, en niet voor niets behoren ze tot de lijst met kernkwaliteiten: rust, ruimte en duisternis. In dit boek worden ze evenwel anders geprofileerd – als de ideale omstandigheden voor niet alledaagse functies, zoals telescopen, trekkershutten en natuurbegraven. De gekozen projecten benutten niet alleen de bijzondere omstandigheden, maar versterken ook het karakter van Drenthe als een stille en verlaten ‘wildernis’.

Radiotelescoopveld LOFAR

Onaardse superterp

rust
 duisternis **antennepark**
 natuurontwikkeling

Project

Plaatsing van 3168
radiotelescoopantennes
in combinatie met
natuurontwikkeling

Locatie

Exloo

Ontwerp

2002-2008

Realisatie

2008-2010

Oppervlakte

400 ha

Initiatiefnemer

ASTRON (Nederlands
Instituut voor
Radioastronomie)

Partners

Provincie Drenthe,
Het Drentse Landschap,
Waterschap Hunze en Aa's,
gemeente Borger-Odoorn,
41 grondeigenaren

Ontwerper

Oranjewoud
(nu Antea Group)

Landschapstype

Wegdorpenlandschap van
de randveenontginning

Voor de argeloze wandelaar doet de plek onaards aan. Duizenden witte palen, die nog het meest doen denken aan vlaggenmasten, staan willekeurig verspreid in het natte grasland. Hier en daar liggen clusters van wat op het oog dozen lijken, afgedekt met zwart zeil. Op deze kille dag in oktober hangt de bewolking laag, in geen velden of wegen is er iemand te bekennen. De aanduiding 'onaards' blijkt helemaal zo gek nog niet, want het curieuze landschap tussen Exloo en Buinen herbergt 22 radiotelescoopstations. De

witte palen en de zwarte kisten zijn antennes die 24 uur per dag het heelal afspeuren.

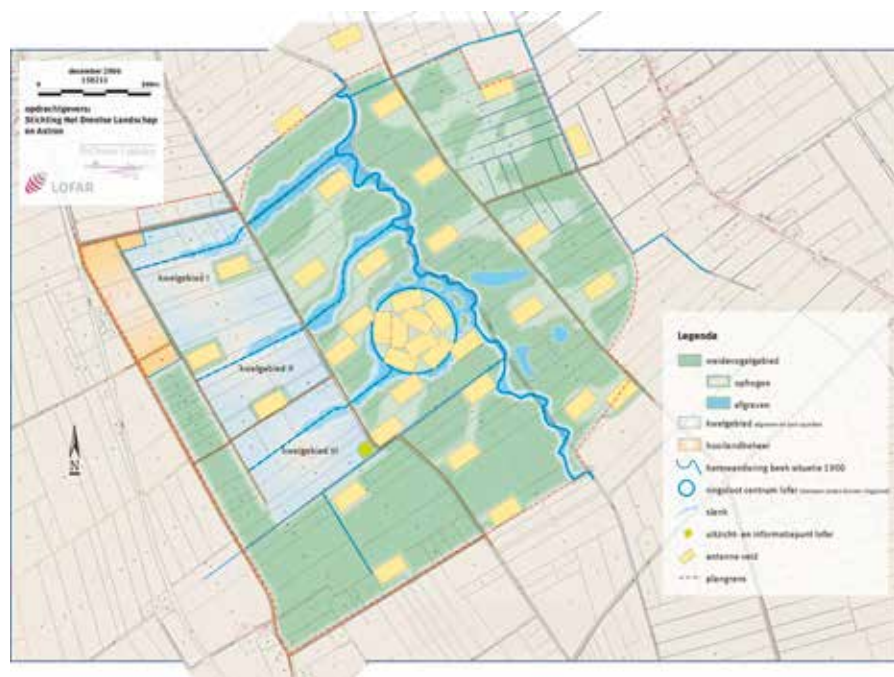
De telescoopstations zijn onderdeel van LOFAR, dat staat voor *low frequency array*. De antennes kunnen in tegenstelling tot de stalen schotelantennes, die bij Dwingeloo en Westerbork staan, langere golflengtes waarnemen. Hierdoor kunnen sterrenkundigen meer te weten komen over bijvoorbeeld het allervroegste begin van het universum. De stations – bestaande uit 48 zwarte dozen (bedoeld voor

hoge frequenties) en 96 'buiten-antennes' (lage frequenties) – zijn op verschillende afstanden van elkaar geplaatst. Bij Buinen liggen de stations relatief dicht bij elkaar, maar er staan ook stations in de rest van Noord-Nederland en in Duitsland, Ierland, Zweden, Frankrijk, Groot-Brittannië en Polen. Door dit uitgebreide netwerk is niet alleen het bereik fors, maar zijn ook de beelden zeer scherp. Die worden vervaardigd door 'supercomputers' die de door de antennes gemeten data omzetten naar radiofoto's van het heelal.

Foto: Astron

Zes stations zijn op een 'superterp' geplaatst – de kostbare apparatuur mag natuurlijk niet nat worden

Landschapontwerp van het radiotelescoopveld LOFAR bij Buinen.

Bij Buinen staan twee typen telescopen. 48 zwarte dozen (voor hoge frequenties) en 96 'buitenantennes' – witte vlaggenmasten willekeurig in het grasland geplaatst.

Het ontbreken van omgevingsgeluid en storing door elektronische apparaten, is cruciaal voor het functioneren van de radiotelescopen

Toen Astron, het onderzoeks-instituut achter de LOFAR-telescoop, in 2000 op zoek ging naar geschikte locaties lag Drenthe voor de hand. Het is dun bevolkt en een stuk stiller dan de rest van Nederland. Het ontbreken van omgevingsgeluid en – heel belangrijk – storing door elektronische apparaten, is cruciaal voor het functioneren van de radiotelescopen. De locatie tussen Exloo en Buinen kwam op tafel omdat de aanwezige akkerbouw-

bedrijven in die tijd weinig toekomstperspectief hadden. De grondprijs was laag en ASTRON – gefinancierd door onder andere het Samenwerkingsverband Noord-Nederland en uit aardgasbaten – wist 400 hectare te vergaren voor de bouw van het antennepark. Dit ging met heel wat grondverzet gepaard. Zo zijn zes stations op een zogenoemde ‘superterp’ geplaatst, want de kostbare apparatuur mag natuurlijk niet nat worden.

Het grondwerk was voor Het Drentse Landschap – inmiddels eigenaar van het terrein – aanleiding om het telescoopveld te combineren met de ontwikkeling van nieuwe natuur in het dal van de Hunze. De omliggende landbouwgronden zijn afgegraven en vernat en de loop van het Achterste Diep is teruggebracht in zijn oude, meanderende staat. De oevers zijn inmiddels overgroeid, in het riet schuilen tal van watervogels.

Radiotelescoopveld LOFAR Exloo

Stilte en leegte
optimaal benut

*

Combinatie van
technologie en
natuur

De aanleg van het telescoopveld is gecombineerd met natuurontwikkeling. Onder meer de loop van het Achterste Diep is teruggebracht in zijn oorspronkelijke, meanderende staat.

Het antennepark doet, zeker in combinatie met laaghangende bewolking, onaards aan.

Naturbegraafplaats
Hillig Meer in Eext

Afscheid en troost in een oeroud gletsjermeer

Project
Naturbegraafplaats
op landgoed

Locatie
Eext

Ontwerp
2011-2013

Realisatie
2013

Oppervlakte
33 ha

Initiatiefnemer
Stichting Heidehof
(Dolf van der Weij,
Annetje Braat)

Ontwerpers
Bleeker en Nauta
Landschapsarchitecten

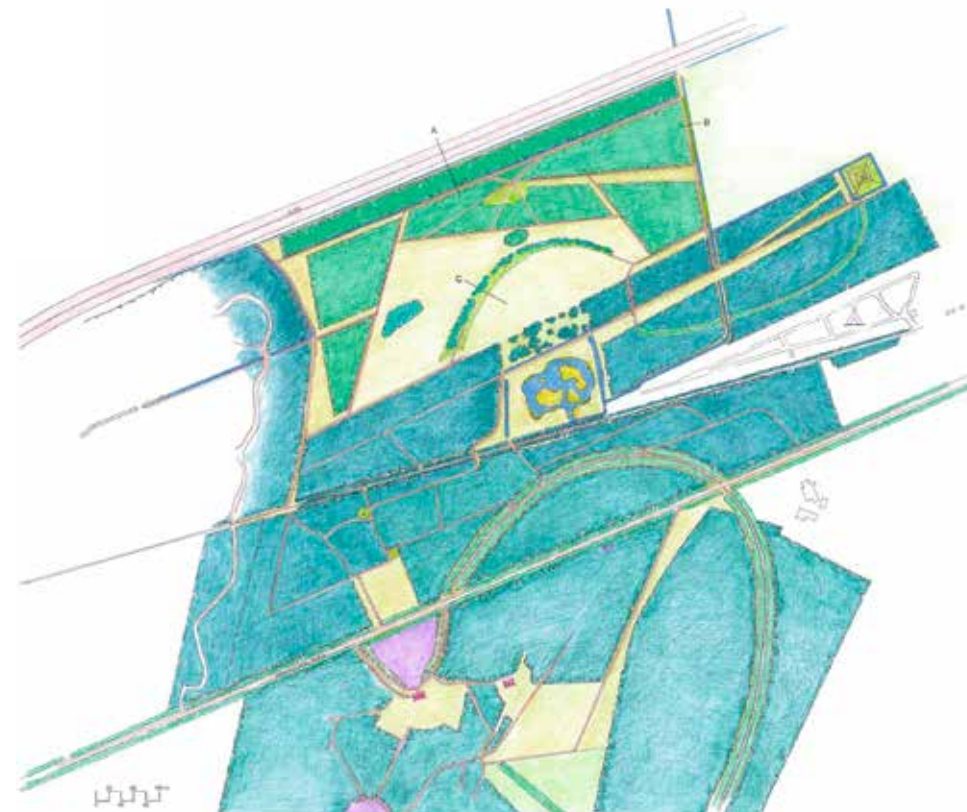
Landschapstype
Esdorpenlandschap

 rust
 begraven **natuur**
bos pingoruïne
 landgoed **duisternis**

De gedenksteden liggen verscholen in de herfstige bosgrond. Soms een zwerfkei, maar meestal zijn het boomschijven die de graven markeren. Een overledene wilde graag langs de statige beukenlaan liggen, een andere ligt beschut tussen de pas aangeplante, jonge bomen. We zijn op natuurbegraafplaats Hillig Meer, aan de noordkant van landgoed Heidehof in Eext. Het opende zes jaar geleden

zijn deuren, op initiatief van de landgoedeigenaren, het echtpaar Dolf van der Weij en Annetje Braat. De aanleiding om een deel van het landgoed in gebruik te nemen als begraafplaats lag verborgen in de ondergrond. Tijdens archeologisch onderzoek in de jaren vijftig zijn in een van de zeven grafheuvels de verbrande resten van twee lichamen ontdekt. Nader DNA-onderzoek wees uit dat

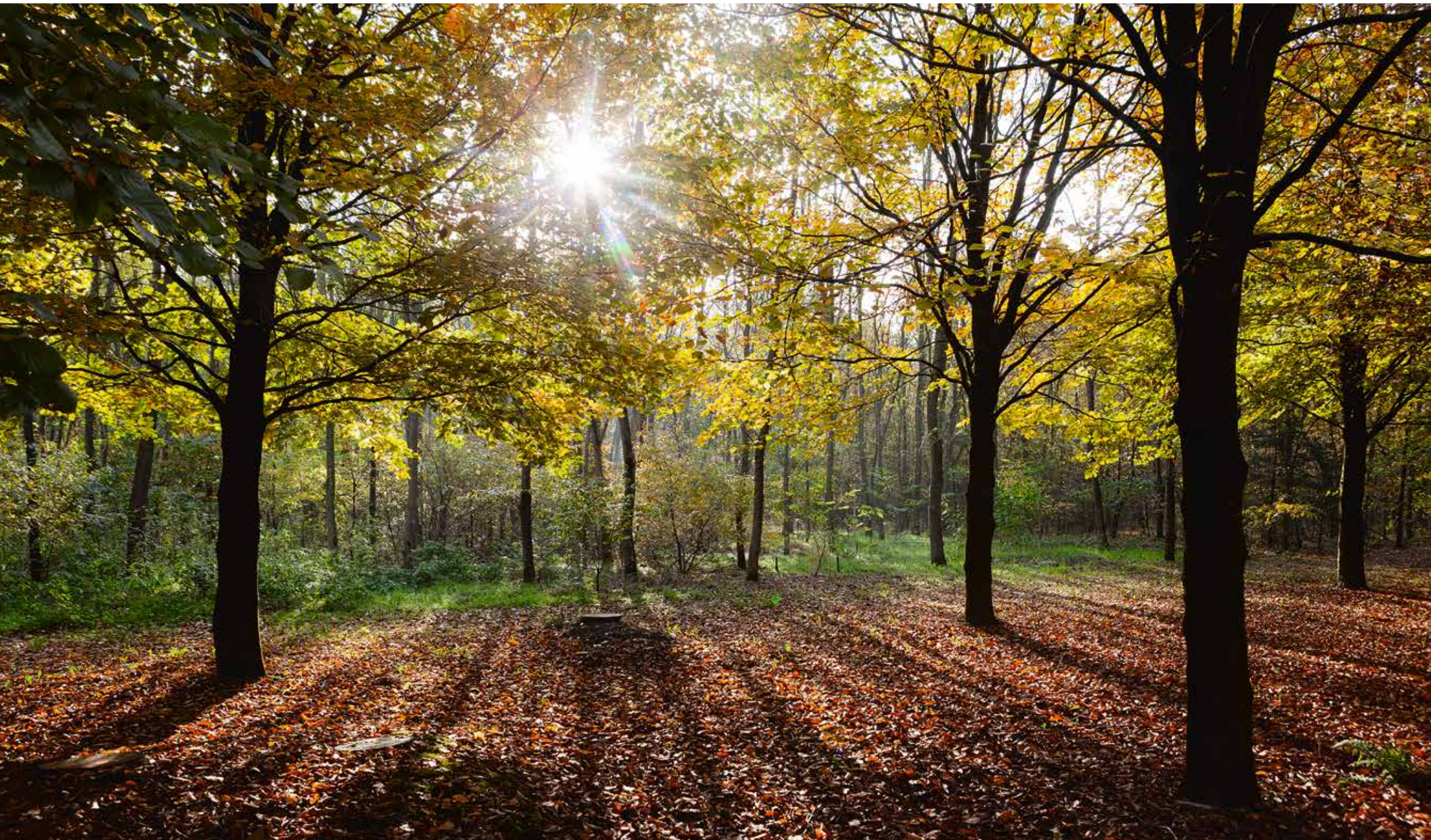
het om een jonge moeder en haar kind ging. De vondst ontroerde Van der Weij en Braat en zij besloten om de begraafcultuur waarom Drenthe bekend staat op Heidehof voort te zetten. De natuur op het landgoed – volgens het echtpaar een plek van schoonheid en troost – moest voortaan ook een plek zijn voor afscheid, rust en herdenking.

Ontwerp voor de natuurbegraafplaats door Anneke Nauta en Ank Bleeker. Het is een combinatie van natuurontwikkeling en een park in Engelse landschapsstijl.

De gedenksteden en boomschijven die de graven markeren liggen verscholen in de bosgrond.

Een klein 'hillig meer' is een restant van een ijsberg die hier 10.000 jaar geleden lag

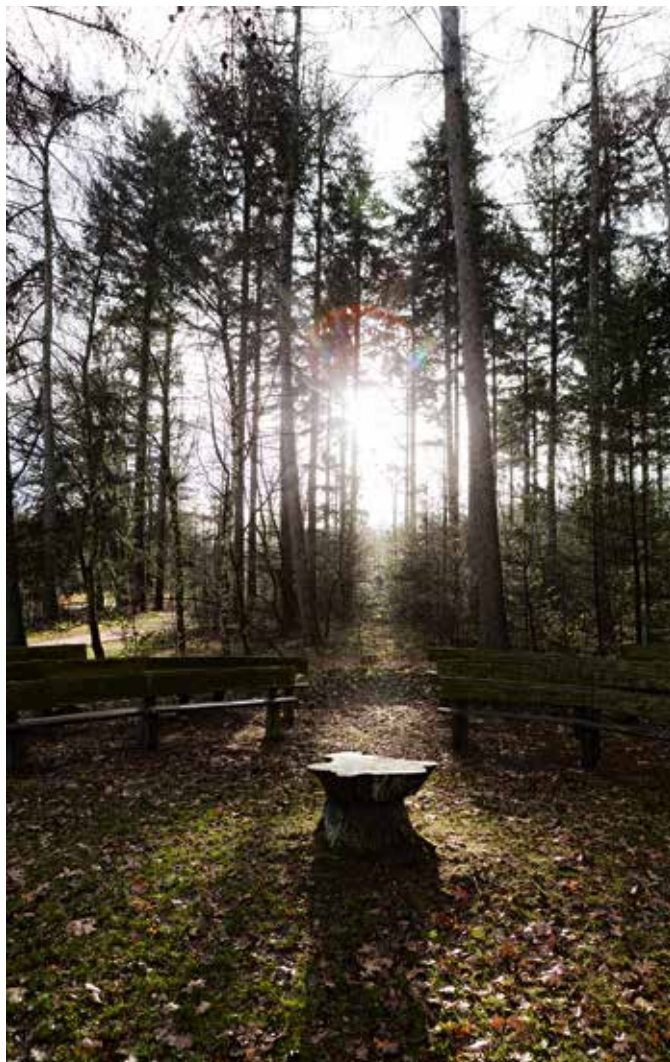

Het jonge bos dat is aangeplant op de voormalige akkers doet nu dienst als laatste rustplaats.

Het gebied aan de overkant van de Provincialeweg – dat dienst deed als productiebos en landbouwgrond – is omgetoerd tot natuurbegraafplaats. Het monotone productiebos wordt stap voor stap omgevormd naar gemengd bos. De strak ontgonnen akkers zijn teruggegeven aan de natuur, waarbij die nieuwe natuur dus overduidelijk een gebruiksfunctie heeft: als laatste rustplaats voor de doden.

Hillig Meer ontleent haar naam aan het in het gebied gelegen 'heilige meer'. Dit is wat archeologen een pingoruïne noemen; het restant van de ijsberg die hier 10.000 jaar geleden lag. Het 'hillig meer'

is tijdens de herinrichting opgeschoond en hersteld. Het landschapontwerp voor de begraafplaats is een combinatie van natuurontwikkeling en een park in de Engelse landschapsstijl. Binnen een vormgegeven compositie van grillige bosvakken en sierlijke paden – waarin soms de lange lijnen van het oude ontginningslandschap nog te herkennen zijn –, hebben de bos- en plantengroei vrij spel. Terwijl het begraven en de natuur een oergevoel oproepen, laat de laan met zware beuken – die vanaf het ontvangsthuis in een gebogen lijn over de natuurbegraafplaats loopt – zien dat de begraafplaats wel degelijk een eigentijdse toevoeging is.

De 'boskapel' voor ceremonies.
Op de heuvel staat een replica van een in het Bargerveen gevonden tempeltje.

Binnen een compositie van bosvakken en sierlijke paden hebben de bos- en plantengroei vrij spel

De piramidevormige heuvel biedt goed zicht op het jonge bos, de graven en de paden.

De kromming heeft een symbolische betekenis: wandelaars en bezoekers zien nooit het einde. Naast een klein bos voor kindergaven, is op een open plek een 'boskapel' voor ceremonies aangelegd.

In de noordoosthoek is een uitzichtpunt gemaakt. Bovenop een piramidevormige heuvel staat een replica van een draagbaar tempeltje dat in Barger-Oosterveld in het veen gevonden is. Het origineel – dat vroeger op reis werd meegenomen

en voor bescherming en beschutting zorgde – staat in het Drents Museum in Assen. De heuvel is de tegenhanger van de zogenoemde gletsjerkuil elders op het landgoed, het diepste punt in het landschap en eveneens een restant van de voorlaatste ijstijd. Waar je in de kuil dicht bij de aarde komt en dieper bij jezelf, doet het beklimmen van de heuvel het omgekeerde. Bovenop voelen bezoekers de lucht en de hemel, en richten ze hun

blik op het weidse uitzicht. Dat begraven en natuur goed samengaan bewijst Drenthe al duizend jaar. Niet alleen vanwege de mystieke en verstilde plekken die deze combinatie oplevert, maar tegenwoordig ook om praktische redenen. Omdat het grafrecht op Hillig Meer eeuwigdurend is, zal het gebied volgens de wet voor altijd natuur zijn – tot het einde der tijden.

De entreelaan met zware beuken.

Naturbegraafplaats Hillig Meer

Eext

Nieuwe natuur met
gebruiksfunctie

*

Balans tussen oeroude historie
en eigentijdse ingrepen

*

Plek voor bezinning

Cabiners in de Drentse natuur

Alleen op de wereld

In de uitgestrekte bossen van het Hart van Drenthe, in de buurt van het dorpje Elp, kunnen wandelaars overnachten in een eenvoudige trekkershut. Deze 'cabiner' staat op de overgang van een dicht berkenbos en een sprookjesachtig vennetje. Door het donkergebeitste hout aan de buitenkant gaat de hut moeiteloos op in de natuurlijke omgeving. De cabiner is opgebouwd uit karton dat om

een mal is gewikkeld. Daaromheen zit een membraan ter bescherming tegen vocht, de buitenzijde is afgewerkt met hout. Door de lichte constructie is een fundering niet nodig. De trekkershut staat op paaltjes en is gemakkelijk verplaatsbaar. De cabiner is zoals ze dat noemen *off the grid*. Water moet worden opgepompt en een houtkachel zorgt voor warmte en doet dienst als kookplaat.

Project
Verplaatsbare
trekkershutten

Locatie
Elp

Ontwerp en realisatie
2017

Initiatiefnemers
Vincent Beekman,
Oep Schilling,
Sander Ejlenberg

Partner
Staatsbosbeheer

Landschapstype
Esdorpenlandschap

De cabiner is een initiatief van de vrienden Vincent Beekman, Oep Schilling en Sander Ejlenberg. Tijdens een trektocht door Noorwegen kwamen ze op het idee om in de Nederlandse natuur een netwerk van trekkershutten aan te leggen, waar wandelaars na een lange tocht tot rust kunnen komen.

Ze stapten met hun idee naar Staatsbosbeheer. Daar werd het voorstel enthousiast ontvangen en gesuggereerd om in Drenthe te starten – dat vanwege de bossen, de stilte en de donkerte het dichtst in de buurt komt van de oernatuur die de initiatiefnemers in Noorwegen hadden ervaren.

Naast het eerste exemplaar bij Elp zijn inmiddels op drie andere locaties cabiners geplaatst. Het is de bedoeling om dit netwerk uit te bouwen zodat wandelaars van hut naar hut kunnen trekken.

De cabiners zijn alleen te voet te bereiken.

De glazen voorgevel biedt een fraai zicht op de natuur rondom.

Drenthe komt vanwege de bossen,
de stilte en de duisternis het dichtst
in de buurt van oernatuur

wandelen
overnachten

stille duisternis
natuur trekkershut
wildernis

Door het donkergebeitste hout aan de buitenkant gaat de cabiner moeiteloos op in de omgeving.

Beekman, Schilling en Ejlenberg benadrukken dat de cabiner geen reguliere recreatiewoning is. Ten eerste is het niet de bedoeling dat je er een week blijft zitten – na een of twee nachten vervolgen wandelaars hun tocht. Ten tweede biedt de afgelegen locatie bezoekers de kans om uit de drukte van alledag te stappen. Zonder prikkels en zonder internetverbinding komen mensen tot nieuwe inzichten.

Ze beseffen dat water en een warm huis niet voor lief mogen worden genomen. Een bezoeker liet weten dat hij tijdens zijn verblijf weer gedichten is gaan schrijven; een koppel had eindelijk de tijd gevonden om weer eens echt met elkaar te praten. De impact kan ook minder diepzinnig zijn. Zo speelde een gezin sinds jaren weer eens een gezelschapsspel, net als vroeger.

Cabiners Elp

Natuurbeleving
en recreatie

*
Start van wandel-
netwerk

*
*Off the grid: ontsnappen
aan de drukte van alledag*

Een bezoeker liet weten dat hij tijdens zijn verblijf weer gedichten is gaan schrijven

Aan de slag

De projecten in dit boek bewijzen dat het Drentse landschap een legitiem startpunt is voor nieuwe ontwikkelingen. Maar hoe kom je als initiatiefnemer tot een goed en bevredigend resultaat? Wie plannen maakt, barst van de ideeën. Een planproces met 'planologische procedures', 'landschappelijke inpassing' en 'maatschappelijk draagvlak' werkt dan niet motiverend. Daarom op deze pagina's enkele tips die helpen om uw planontwikkelingsproces een stuk aangenamer te maken.

Door overheden, belanghebbenden en de buurt mee te laten denken, worden procedures vaak makkelijker doorlopen. Bovendien dragen ideeën van anderen en kennis van de plek bij aan een beter plan. Want wie wil nu geen ontwikkeling die past bij de plek? Wie is tegen een fijne samenwerking met de buurt? Wie wil niet bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke opgaven?

Bekijk (oude) kaarten

Ga na in welk landschapstype uw project plaatsvindt. Hoe is dit landschap door de tijd ontstaan? Bekijk oude kaarten en ansichten en probeer zoveel mogelijk verhalen over de plek te verzamelen. Bruikbare bronnen: www.maps.google.com; www.topotijdreis.nl; Cultuurhistorisch Kompas (provincie Drenthe).

* oude kaarten

landschapstype
verhalen

Ga naar buiten

Ga naar buiten en ontdek wat u herkent van de kaarten. Ziet u structuren, lijnen en objecten terug? Praat ook met mensen die al lang in het gebied wonen of werken. Zij kunnen vaak veel vertellen over hoe het gebied zich heeft ontwikkeld, en ze zijn op de hoogte van oude verhalen.

naar buiten
* bewoners
structuren & lijnen
herinneringen

Sluit aan bij gebiedskarakteristieken

Wat geeft de plek identiteit? En kunt u hier met uw project bij aansluiten?

Door bijvoorbeeld het toepassen van specifieke beplanting, door de oriëntatie, de kleur en de vorm van de bebouwing, door het in stand houden van zichtlijnen, door het herstellen van routes. Het is voor volgende generaties van belang dat de plek herkenbaar blijft.

* identiteit

herkenbaarheid sluit aan
herstel

provincie
gemeente * beleid
waterschap
ruimtelijke ordening

Betrek de gemeente

Neem tijdig contact op met een ambtenaar van de gemeente – bij voorkeur van de afdeling ruimtelijke ordening. Die kan u adviseren over wat er bij de realisatie van een project komt kijken. Soms past een initiatief naadloos in het overheidsbeleid, meestal moet een en ander worden bijgeschaafd. De gemeenteambtenaar kan ook aangeven of andere overheden – zoals provincie of waterschap – betrokken moeten worden.

Raadpleeg deskundigen

Het is raadzaam om deskundigen in te schakelen. Denk aan ecologen en archeologen (als het gaat om natuur- en bodemwaarden) of aan landschapsarchitecten die uw idee vertalen in een samenhangend ontwerp.

*

ecologen
samenhangend ontwerp
landschapsarchitecten
archeologen

Probeer te combineren

Kan uw initiatief bijdragen aan maatschappelijke opgaven, zoals het vergroten van de biodiversiteit, het versterken van de gemeenschapszin in de buurt, de omslag naar duurzame energie, klimaatadaptatie of de aanleg van recreatieve voorzieningen?

combineren

★ maatschappelijke
opgave

gemeenschapszin
biodiversiteit

Betrek de buurt

Omwonenden en andere belanghebbenden kunnen profijt of last hebben van uw initiatief. Het helpt als u tijdig met hen in gesprek gaat – in ieder geval ruim voordat de plannen vastliggen. Wellicht kunnen jullie iets voor elkaar betekenen. Denk bij belanghebbenden ook aan scholen, sportverenigingen of verzorgingstehuizen.

★ begin op tijd

werk samen
andere belangen
inspraak

Vertel het door!

Wanneer u iets moois realiseert, wees dan trots. Laat het zien en vertel het door. Anderen kunnen zo op goede ideeën komen. Leg uit waarom uw project past bij de plek en welke aanpak het tot een succes heeft gemaakt. Dit is niet alleen leuk, maar ook inspirerend.

inspiratie
★ trots
succes

Vier Drentse vergezichten

Op verzoek van de provincie Drenthe ontwierpen de landschapsarchitecten van bureau Lama uiteenlopende toekomstperspectieven. Daarin zijn actuele ruimtelijke opgaven gecombineerd, en hebben het landschap en de Drentse identiteit steeds als leidraad gediend.

Het verbinden van natuurgebieden schept ruimte voor wilde dieren. Een expeditie naar de Drentse 'wildlife', en kamperen in de 'outback' van Nederland.

Landbouwgebieden die door klimaatmaatregelen natter worden, bieden niet alleen kansen voor natuurontwikkeling en recreatie, maar ook voor de verbouw van nieuwe voedselproducten.

Schone lucht, natuur en donkere nachten zijn gezond. Het Drentse landschap is zeer geschikt voor ontspanning.

Het esdorp als uitvalsbasis voor trektochten in de ruige natuur, met restaurants, hotels en de verhuur van uitrustingen.

De impressies zijn afkomstig uit de ontwerpstudie Next to Civilization door Lama landscape architects.

25 PROJECTEN

EEN TWEEDE LEVEN

Rijksluchtvaartschool | Eelde
De Melkfabriek | Bunne

TUSSEN STAD EN LAND

Dorpshoven | Vries, Vledder en Gieten
Assen aan de Aa | Assen

DE STAD VAN MORGEN

Centrumvernieuwing | Coevorden
Herstructurering Emmerhout | Emmen

LANDSCHAPPELIJK WONEN

Berkenbos | Zuidlaren
Landgoed Sol | Wapserveen
Woonerf | Koekange
De nieuwe koloniewoning | Frederiksoord, Wilhelminaoord

EEN GROOT GEBAAR

Gasopslag | Langelo
Geluidswal A28 | Spier
Bedrijventerrein Buitenvaart II | Hoogeveen

DUURZAAM DRENTH

Oude Diep | Hoogeveen
Onderzoek | Inpassing van duurzame energiebronnen
Inspiratie | Maatregelen voor biodiversiteit

NIEUWE BOEREN

Landgoed Scholtenszathe | Klazienaveen-Noord
Boerenerf | Garminge
Schaapskooi | Weiteveen

DRENTH VAKANTIELAND

VAM-berg | Wijster
Natuurpoort Noordsche Veld | Peest
Vakantievilla's | Exloo

OERGEVOEL VAN RUST EN DUISTERNIS

Radiotelescoopveld Lofar | Exloo
Natuurbegraafplaats Hillig Meer | Eext
Cabiners | Elp

Drenthe maakt

Het landschap als inspiratiebron
bij ruimtelijke ontwikkeling

Een uitgave van

Provincie Drenthe

Redactie

Sterre Brummel, Mark Hendriks
(eindredacteur), Marjolein Middel,
Mark Ronda, Maurice Wenker,
Peter Wienia

Tekst

Mark Hendriks
Ineke Noordhoff (inleiding)

Fotografie

Marieke Kijk in de Vegte

Vormgeving

Miek Saaltink
(Oer Ontwerp)

Tekstcorrectie

Nadine van den Berg

Lithografie

Hans Dijkstra
(GAW ontwerp + communicatie)

Druk

Scholma print en media

Papier

Soporset (FSC gecertificeerd)

Over de auteurs

Ineke Noordhoff (1955) kijkt met de ogen van een econoom en het hart van een landschapshistorica. Ze schreef als financieel-economisch journalist jarenlang voor de Volkskrant en Trouw. Noordhoff woont sinds 1999 weer in Drenthe en schrijft boeken voor Atlas Contact, zoals het in 2018 verschenen Schaduwkust. Sinds 2017 is ze hoofdredacteur van Noorderbreedte, een tijdschrift voor landschap en leefomgeving in Noord-Nederland.

Marieke Kijk in de Vegte (1982) werkt als fotograaf aan autonome projecten, redactionele series en commerciële opdrachten. In 2013 publiceerde ze met collega Sabina Theijs het fotoboek 'Randverschijningen', over het leven in de stadsrand. In 2016 ontving Kijk in de Vegte van de provincie Groningen de Post Middendorp-opdracht voor documentairefotografie. In 2018 portretteerde ze met Tryntsje Nauta een Fries dorp, voor het documentaire-project 'Iepen Doar(p)'. Haar werk kenmerkt zich door een natuurlijke uitstraling, waarbij de relatie tussen de mens en zijn omgeving centraal staat. Het landschap speelt hierbij een belangrijke rol.

Mark Hendriks (1980) is journalist, auteur en redacteur op het gebied van ruimtelijke ordening, stedenbouw, architectuur en landschapsarchitectuur. Hij werkte onder meer aan publicaties over de hoogwatergeul tussen Veessen en Wapenveld, de bouw van het centraal station in Arnhem en de gebiedsontwikkeling op de voormalige vliegbasis in Twente. Hendriks is gastdocent aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam, redacteur van de internationale boekenreeks 'Landscape Architecture Europe' en hoofdredacteur van Blauwe Kamer, tijdschrift voor stedenbouw en landschapsarchitectuur.

Drenthe maakt

Het landschap als inspiratiebron
bij ruimtelijke ontwikkeling

Het landschap van Drenthe is een staalkaart van de geschiedenis. Rond de esdorpen, langs de beekdalen, op de Hondsrug en in de Veekolonien zijn van elke tijdsperiode glimpen op te vangen. Door grote veranderingen die op stapel staan, zoals de omslag naar duurzame energie, woningbouw, het groeiend toerisme en landbouwhervormingen, zal Drenthe de komende jaren op de schop gaan. Het is van belang om daarbij respectvol met het rijke landschap om te gaan.

Dit boek bevat 25 inspirerende projecten waarin landschap en ruimtelijke ontwikkeling hand in hand gaan. Soms door waardevolle elementen en structuren te handhaven, soms door compleet nieuwe plekken te maken, die klaar zijn voor de toekomst, maar waarin het oude doorklinkt. De zorgvuldig geselecteerde voorbeelden helpen iedereen op weg die in Drenthe aan de slag wil. De projecten zijn op prachtige wijze in beeld gebracht door fotograaf Marieke Kijk in de Vegte. Journalist Ineke Noordhoff schreef een essay over het Drentse landschap.